

Z. Green Aug 1849

370.1

2-83

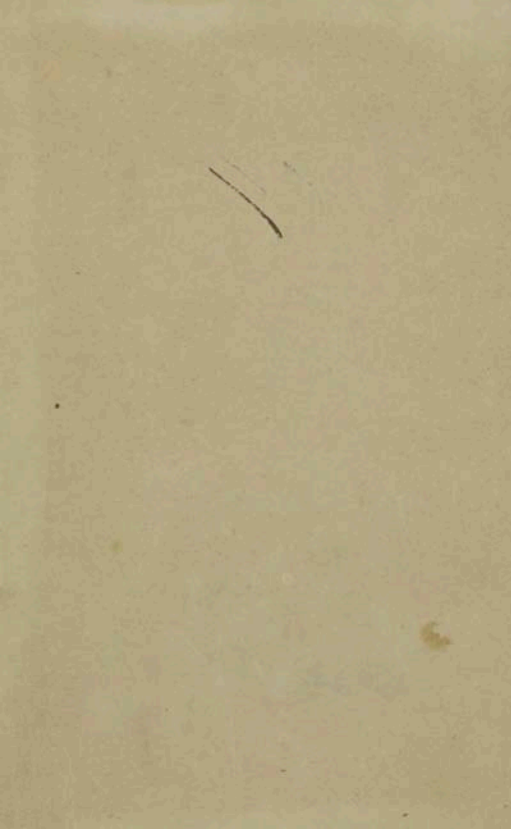
11

300

300
2-343

[Handwritten signature]

2004

Մ 88 629-Ա

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԳԼԽԱՆՈՐ ԹԵՐՈՒԹՈՒՆՆԵՐԸ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՏՈՎԱԿԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

= 1849 =

370.1

2094

9-83

Ն Կ Ը Ր Ը Գ Ի Ի Ր

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԱՆ

ԿԱՄ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

Գ Լ Խ Ա Ի Ո Ր

ԹԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ճ Ա Ռ

Ն Մ Զ Օ Ր Ե Յ Ե Ա Ն

1008
36165

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԿԵՆՏԻՍԵԱՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

= 1849 =

376 371 (47.925)

« Երբոր ժայռ մը ծովի մը եզերք կամ նաև
« հանգստի մը բերան գտնուելով՝ նաւերուն մօտե-
« նալուն վտանգաւոր կ'ըլլայ, կառավարութիւն հոն
« լապտեր մը կը դնէ, բայց հասարակաց կրթութիւն
« մասին բան մը չի կայ, որ զաւկըններուն կեանքը
« ինչ վտանգներու մէջ կը ձգեն կոր նէ՝ ծնողաց ի-
« մացընէ, մէկ կողմէն ձայն մը չի կայ, որ իրենց գիտ-
« ոցունէ թէ, հասարակութեան այլ և այլ կարգե-
« ոքուն ազոցը՝ չափէն աւելի միօրինակ՝ անխորհրդ-
« ոքաբար ու անխտիր տրուած կրթութիւնը՝ ընկե-
« ոքութեան մէջ շատերուն ձեռքը ծոցը մնալուն
« պատճառ կ'ըլլայ, ու բարեկեցութիւնը՝ (որ
« խաղաղութեամբ ու կարգով կ'ըլլայ) խանդարող-
« ները՝ երկրին մէջ մշտնջենաւոր կ'ընէ ո :

ԵՄԻԼ ՏԸ ԺԻՌԵՍՏԵՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՍՎԵՐՈՒՄ ԳՐԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

— 0321 —

Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ի Բ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

« Մարդկային աշխարհը խոստովանելու
ոչ արուեստի միայն միջոցն է, որով
ոչ մէկն ալ ինքնամոռացան, որ ինքնայն
ոչ լուսնի մոլորակն է, զորով զայն
ոչ արարածի մոլորակն ինքնամոռաց է ։ »

ԱՐԻՍՏՈՏԵԼ

ԱՐԻՍՏՈՏԵԼ մը չափ կայ, որ Վազ-
մապետի պատուական լրագ-
րոյն միջոցաւ՝ նախապաշարմանց վրայօք
հրատարակած մէկ հատուածիս մէջ
խոստացայ, որ դաստիարակութեան
անցարմար եղանակներէն տղայոց մը
քին մէջ ծագած նախապաշարումնե-
րուն, ու այս մասին ազգերնուս մէջ
մտած ղեղձումներուն ու թերութի-
ններուն վրայ ալ խօսիմ. ահա այն
խոստմունքս այս անգամ կը կատա-
րեմ : Թէպէտ գիտեմ, որ դաստիա-
րակութիւն ըստած խնդրոյն կարե-
ւորութեանը՝ ու մեր ազգին մէջ ալ

անոր թերու թեանցը շատու թեանը նայելով՝ ընելիք դիտողու թիւններս խիստ կարճ և ուղած կարգովս չի պիտի ըլլան . այսու ամենայնիւ կը յուսամ որ օրինաւոր դաստիարակու թե վրայօք պիտանի ծանօթու թիւներ կըրնան տալ ընթերցողին , մանաւանդ որ , անկարգ դաստիարակու թեան մը հետեւանքներէն ազգին քաշած վիշտերը՝ ըսելիքներուս պակասը կրնան լեցընել աւելի ազդու կերպով մը :

Աստուածգիտու թենէ ետքը՝ երկրիս վրայ մարդուս մէկ հատիկ ցանկալու բարիքը յարմար դաստիարակու թիւն մըն է , որ աստուածգիտու թեան հետ մէկ տեղ , մարդու հնարաւոր եղածին չափ կատարելու թեան կը հասցընէ : Աստիարակու թիւնը՝ ինչ տեսու թեամբ նկատելու ըլլանք , կը նայինք որ մարդուս մտադրու թեանը արժան առարկայներուն ամէնէն մեծն է : Աստարեալ դաստիարակու թիւնը մարդուս ճշմարիտ արժանիք մը կուտայ , անոր կարողու թիւը բիւ-

ըստպատիկ կ'եմբերընէ, որով աւելի օգւ
 տակար կ'ըլլայ թէ իրեն և թէ ուրիւ
 շին : Արբոր վայրենի մէկուն տգիտու
 թիւնը՝ կոշտութիւնը ու չքաւո
 ըութիւնը քաղաքականացեալ մար
 դուն գիտութեանը, նրբութեանը
 ու ապրելու հնարքներուն հետ կը
 բաղդատենք, մէջերնին անանկ մեծ
 տարբերութիւն մը կը գտնենք՝ որ գիւ
 տես թէ երկուքը մէկ տեսակէ չեն :
 Սակայն էն բարբարոս վայրենիին տը
 ղան ու էն լուռաւորեալ իմաստասի
 ըին տղան ալ սղտիկուց ամենայն կեր
 պիւ մէկ են, անոնց երկուքին ալ թէ
 բնական և թէ մտաւորական կարո
 ղութիւնները մէկ են, ու ետքի բոլոր
 տարբերութիւննին միմիայն իրենց
 դաստիարակութենէն պատճառած է :
 Անանկ որ, մարդ չի կայ, որ ինչ նա
 հանգէ կ'ըլլայ թող ըլլայ, թէ որ ինք
 աշխատելու կամք ունենայ, և ուղիղ
 ճամբով ալ ղինքը աշխատողնեն, կա
 տարեալ դաստիարակութիւն մը չի
 կրնայ ստանալ : Տեսնենք այս կարծիւ

քը ի՛նչպէ՛ս կրնանք հաստատել :

Մտքին ըմբռնման կարողութիւնը՝ մտադրութեան սովորութիւնը՝ հետաքրքրութեան կիրքը ու յիշողութիւնը ամէն մարդու քով գտնուելուն, ՚ի բնէ ամէն մարդ դաստիարակուելու յօժար ու ըստ կարի յարմար ծնած ըլլալը անժխտելի է : Մտքին ծագելու սկըսած առջի վայրկեանէն տղաք սաստիկ վաւաքով մը տեսած բաներնին բռնել կ'ուզեն ու երկար ատեն վրան կրնային . և քանի որ մարմնոյն գործարաները կը զօրանան, այն ժամանակն ալ տեսած ու լսած իրերուն բնութեանը ու գործածութեանը վերայօք՝ ըրած հարցմունքներէն յայտնի կը տեսնուի, որ հետաքրքրութեան այս ժիր կիրքը՝ թէ որ յարմար անօրէնութեամբ առաջնորդուի, դաստիարակվելու շատ ազդու գործիք մը կ'ըլլայ : Ասոր հետ մտադրութիւնը՝ որ սովորութեամբ կ'ստացվի, յիշողութիւնը՝ որ վարժութեամբ կը զօրանայ, մէկ կ'ըլլան ու բնութեան

սկըսած թերի մարդը դաստիարակու-
թեամբ կը կատարելագործեն :

Աւրեմն թէ որ մարդս 'ի բնէ ա-
սանկ դաստիարակուելու ընդունակ կը
ծնի նէ, ինչո՞ւ համար ամէն ազգ մի-
օրինակ կիրթ, առաքինի ու երջանիկ
չէ եղեր, կամ մասնաւոր կերպով խօ-
սելով՝ ինչո՞ւ համար մեր ազգն ալ՝ որ
շատոնցվընէ 'ի վեր դաստիարակութե-
յարդը ճանչցեր, ստանալու կ'աշխա-
տի, ստակ ծախք կ'ընէ, ու ստուերի
մը ետեւէ եզող մարդու մը պէս՝ մին-
չեւ հիմա իր փափաքին չէ հասեր :
Ինչո՞ւ համար մեր ազգն ալ իր ծա-
խած ստակին, քաշած աշխատութեա-
նը արժան եղածին՝ գոնէ կէսին չափ
բան չէ շահած : Ասոր երկու պատ-
ճառ կայ, նախ, մեր դժբաղդ ազգը
երկար ատեն անանկ անյաջող պարա-
գայներու մէջ ինկեր է, որոնց մէջ օ-
րինաւոր դաստիարակութիւն առնե-
լը անհնար է եղեր : Արկորդ, եր-
կար ատեն օրինաւոր դաստիարակու-
թենէ զուրկ մընալով՝ դաստիարակու-

Թեան վրայօք իր ծանօթութիւնները
այնքան ծռեր, այնքան նախապաշա-
րեր է, որ կամաց կամաց իր դաս-
տիարակութեան դրութիւնը թերու-
թիւններով լեցուեր է. անանկ որ,
շատ ազգասէր անձինք, ազգին մէջ
նորէն օրինաւոր դաստիարակութիւն
մը մտցընելը ու անով ազգը յառաջա-
դիմութեան ճամբան ուղղելը անհը-
նար կը կարծեն: Վակայն ես որ միա-
բանութեան ու սիրոյ ուժը տեսեր,
ու ժամանակի ներգործութեամբ ե-
ղած զարմանալի փոփոխութիւնները
աչքէ ու մտքէ չեմ հեռացըններ, երբ
որ ազգին ներկայ վիճակը կը տեսնեմ՝
թէսլէտ կը ցաւիմ, բայց փոխանակ
յուսահատելու այսպէս կ'ըսկըտիմ ին-
քիրմէս խորհիլ: — Եր ազգին հի-
մակաւ վիճակին նայելով՝ իրաւ որ օ-
րինաւոր դաստիարակութեան միջո-
ցով իր շահին վրայ ազգին իր աչքը
բանալ տարը շատ դժար է, որովհե-
տեւ ասիկայ մեծ ու դժար գործ մըն
է, և այս բանին ուղիղ սրտով զբա-

զող անձինք ալ քիչուոր են . բայց
 դիւցազունք մեծ գետերուն կը նմա
 նին . թէպէտ աղբիւրնին սղտիկ է ,
 բայց քանի երթան՝ կ'աճին ու կը մեծ
 նան : Յիրաւի օրինաւոր դաստիաւ
 րակութեամբ ազգը զարգացընելու
 ամէն կերպիւ շատ արգելքներ կան ,
 բայց մնաս չունի . առանց ներհակու
 թէր աս աշխարհիս մէջ բան չասրիր .
 բնութեան մէջ ամէն բան ընդդիմու
 թեան տակ տւելի կը զօրանայ : 'Կարձ
 եալ չէ մի որ հարստահարութեան
 տակ սըմքող մարդուն շա՞ կ'ըսեն . ու
 բեմն ինչո՞ւ համար ասանկ ազգային
 ազնիւ ձեռնարկութեան մը մէջ դե
 մերնիս ելող արգելքներուն հնազան
 դինք , որ անոնք ալ հետզհետէ վրանիս
 բռնանան : Այս ալ գիտեմ որ աղքա
 տութիւնը ու տգիտութիւնը մեզ
 սպաշարեր են , ու անոնց օգնութեամ
 բը մեծամեծ արգելքներ թեւերնիս
 կապելու կ'աշխատին , բայց մնաս չու
 նի . ճշմարիտ ազգասիրութիւնը ա
 ռանց հնաբքի չի մնար , ճշմարիտ բա

րեսիրտը ամէն տեղ, ամէն վիճակի մէջ ազատ է, վասն զի աստուած է անար օգնականը, և այլն : — Ահա այս տեսակ խորհրդածուծիներուն թելադրութեամբն է որ այս անգամալ ազգիս շահուն համար յարմար դատած խորհուրդներս կը հրատարակեմ, ու անանկով իմ պարտականութիւնս կատարած սեպելով կ'ուրախանամ : Թէպէտ գիտեմ որ շատ լուրջ մարդիկ ըրածս գոնէ ժամանակի կորուստ կը սեպեն, բայց անանկներուն ալ այս պատասխանը կուտամ. « Թէ որ ոմեր զբաղմունքներն ու զբօսանքները ուրիշի կամքէն կախուած ըլլա՞նք յին, աշխարհի մէջ երջանիկ մարդիկ ո՞ր խիտ քիչ կ'ըլլային » :

Արդ, տեսնենք որոնք են ազգային դաստիարակութեան գլխաւոր թերութիւները, և ի՞նչ կրնանք ընել անոնք շտկելու համար :

Ա. Ազգային դաստիարակութեան մէջ ազգայնոց գլխաւոր պակասութիւններուն առաջինը, ազգին ուսուցիչ

ըլլալիք մարդոց վրայ մասնաւոր հոգ
մը չի տանել, բաւականութիւնն չի
քննել, ու յարմար մարդիկ հասցընե-
լու համար պէտք եղած զգուշութիւ-
ները չընելն է :

Աս մասին ըրած սխալնուս մեծու-
թեանը աղէկ մը խելամտելու համար,
բաւական է մոմըտալ թէ որչափ կա-
րելոր ու սրբազան պաշտօն մըն է
վարժապետութիւնը : Արդարեւ ըս-
պարապետի մը թերութիւններն ու
կատարելութիւնները իր բանակին վը-
րայ ինչ ազդեցութիւն ունի նէ՝ ու-
սուցիչ եղող մարդն ալ իր գիտու-
թեամբն ու բնաւորութեամբը նոյն
ազդեցութիւնը ունի իրեն յանձնը-
ւած տղայոց վրայ : Արիին ու չարը իր
ձեռքն է . ազգին աղէկութիւնը մեծ
մասամբ իրմէն կախուած է : Իր պարա-
քերը կատարելուն մէջ կտոր մը անհո-
գութիւն որ ընելու ըլլայ, կրնան
տըղայք մոլի ըլլալ, գատումնին ծը-
ռիլ ու մտքերնուն զարգացումը ու-
շանալ, ուր թէ որ պէտք եղած մը-

տաղբու թիր ընել գիտնան ու ընեն ,
այն տղաքը առաքինի ընելը , դատում
նին ուղղելը ու մտքերնին շուտով
զարգացնելը իրենց ձեռքն է : Թե
որ քիչ մը խորհելու ըլլանք , չափա
զանց խորհուրդ մը չենք սեպեր եր
բոր կը լսենք թէ « Աաշտերուն , բա
ռնակներուն , ու գործարաններուն
» մէջ , ազգի մը ուժն ու բարօրու
» թիր , ու գիներտուններուն հիւան
» դանոցներուն ու բանտերուն մէջ իր
» վտանգն ու կորուստը եղող մարդոց
» բողորն ալ իրենց հրահանգը վար
» ժապետներէն կ'առնեն » . կարճ խօս
քով , մինչեւ որ մէկը պզտիկուց ա
ղէկ ընել չի սորվի , մեծնայ նէ աղէկ
ալ չընէր , և աս ալ ծնողաց ու մեծ
մասամբ վարժապետներուն ձեռքը
կ'ըլլայ : Աւրեմն ինչ աններելի ու վը
նասահար անհոգութիւն մըն է մեր
ըրածը , որ մինչեւ հիմայ ազգին մէջ
օրինաւոր ուսուցիչներ հասցնելու
համար ոչ մասնաւոր կարգ մը ու
նինք , ոչ պէտք եղած ուսմունքները

որոշեր անոնցմէ կը պահանջէնք, և ոչ ալ արդէն եղածներուն արդիւնքը ճանչնալու չափ մը՝ կանոն մը ունինք որ ամէն մարդ ըստ արժանւոյն հատուցում գանէ: Տուններնուս խոհարար մը կամ ախոռապան (սէյիս) մը բռնելու ըլլանք, կ'ուզէնք որ վարպետ ու աղէկ ըլլայ. տասն անգամ կը հարցունենք անոր. — Ի՞նչ գիտես, առաջ ո՞ւր կը բանէիր, ինչո՞ւ ելար, և այլն. և մինչեւ որ հարցուցած ու փնտրուածնուս վրայօք հաստատ տեղեկութիւն մը չստանանք՝ այն խոհարարը կամ ախոռապանը չենք բռներ: Հասկա այս ի՞նչ զարմանալու, կամ մանաւանդ ամչնալու բան է մեր ըրածը, որ ազգերնուս մէջ յարմար ու սուցիչներուն թիւը աւելցունելու համար փափաք ու հոգ չենք ըներ, ամէն բանի մէջ դորձածելիք մարդոցմէ փնտրուածնիս անոնցմէ ալ չենք պահանջեր: Ազգին ուսուցիչները՝ ազգին դաստիարակութեան կազապարներն (գալլայ) են, ուստի թէ որ

կ'ուղենք որ աղգին տղոցը գեղեցիկ
ու լաւ դաստիարակութիւն մը տա-
լով ազգը յառաջացրնենք, հարկաւ
պէտք է որ այն կաղասպարներն ալ
իրօք գեղեցիկ ու լաւ ու թուով ալ
շատ ըլլան :

Ազգը՝ իր մէջ օրինաւոր ու սուցիչ-
ներ հասցրնելու համար պէտք եղած
հոգը չընելէն իրեն ալ կը մնասէ, նոյն
խակ ու սուցիչներուն ալ : Առաջները
Աւրոսպայի մէջ պատահածին պէս,
հիմայ ալ մեր մէջ ինչո՞ւ համար ու-
սուցիչ եղող մարդիկ իրենց ամենա-
կարեւոր պաշտօնին արժան եղած վրս-
տահութիւնը՝ յարգը՝ պատիւը՝ ու վարձ-
քը չեն գտներ, վասն զի, իրենց գիտ-
ցածին վրայօք հարցուփորձ չըլլալը
գիտնալով, պէտք եղած հմտութիւնը
չունեցողն ալ ուսուցիչ կ'ըլլայ, ու մը-
տած ելած տեղերը վստահութիւն ու
վարձք ստանալու արժան պտուղ մը
չի հասցրնելուն համար, աղէկ վիճա-
կի մը չի տիրանար : Այս մնասը՝ ու-
սուցիչ եղող մարդոց իրենց է : Ազգին

ալ մնաս կ'ըլլայ ըսի . վասն զի անյարմար ուսուցիչներու աշակերտող տղաք , ոչ միայն անհրահանգ , մնալով ժամանակնին պարսպ կ'անցընեն այլ և անոնց նախապաշարումներն ու սրխալներն ալ կ'ըստանան ու հետեւաբար ալ մնասնին ազգին կը դպչի :

Ուստի ո՞ր օրէն ազգը իր վարժապետներուն թիւը շատցընելու կը նայի , ու յարմար մարդիկ ձեռք բերելու համար անոնց գիտութեանը ու վարքին վրայօք կարգ և կանոն կը հաստատէ , նոյն օրէն կրնայ ինք ալ օրինաւոր դաստիարակութեան ճամբուն մտած ըլլալու յուսալ : Այս կարեւոր ու դժուար գործքին ինչպէս ձեռք զարնելու է , ուրիշ անգամ կարելի է կրնամ իրեն օգնել :

Բ³. Ազգային դաստիարակութեան գլխաւոր թերութեանց մէկն ալ սակոր , ուսուցիչները՝ իրենց սրտոնին մէջ երկեւը իրենց գործիք ըրած են և ոչ «երբ . ու անանկով ոչ միայն տղաք ախտաւոր կ'ընեն այլ և ուսման

մէջ ալ յառաջ չերթալնուն նոյն իսկ
ուսուցիչները պատճառ կ'ըլլան :

Այն ու երկիւղը թէպէտ տղա-
յոց էն պզտիկ հասակնուն սրտեր-
նուն մէջ կը գանուի . բայց թէ որ սի-
րոյ զգացումը լաւ կերպով մը առաջ
նորդուելու ըլլայ , ուրիշ ամէն կիր-
քերը ու ախորժակները կը զսպէ ու
ամէն բանի հետ կրնայ համակրութի
ունենալ : Վաստիարակութեան մէջ
ուսուցիչն ու աշակերտը՝ պէտք է որ
միշտ իրարու հետ բարեկամութեամբ
կապուած ըլլան , որ մէկին ըրած հը-
րամանները՝ միւսը իր աղէկութեանը
համար եղած ըլլալուն համոզուելով՝
անոնք յօժարութեամբ կատարէ : Ա-
յոլ տղոյն յօժարութիւնները թէպէտ
կրնանք զսպել , բայց անոր կամին չենք
կրնար քիշել , որ միայն սիրով շարժե-
լով կ'ըլլայ , և մինչեւ որ ալ տղու մը
կամքը չի շահենք կամ անոր չի տի-
րենք , անիկայ ալ ուղածնուս պէս կըր-
թելու յոյսը մտքէ հանելու է :

Աս մասին որչափ պակասաւոր են

մեր վարժապետները՝ և որչափ նա-
խապաշարեալ են ճնողք, ամմէնու-
յայտնի է: Վրեթէ առհասարակ,
մեր տղայոցը մտքին մէջ, վարժապե-
տաւը ծեծ կամ փանջանք բառերուն
համանշանակ է: Սալախանը՝ Բալը՝ Եր-
կո-շաբլիի օրվան Դասափաննէրը՝ տղայոց
մտքին վրայ անանկ վնասակար տրտա-
ւորութիւններ քրած են, որ դպրոց
բառով գրեթէ փանջանարան կը հասկը-
նան: Սէր թողունք՝ որ շատ անգամ
անմիտ ճնողք, տղաքնին հանդարտե-
ցնելու համար, դպրոց չի խրկելը՝
իբր վարձք կը խոստանան անոնց, ու
«խելօք կեցիր որ քեզ դպրոց չի խըր-
» կեմ, կամ այսօր քեզ կանուխ ազատ
» ընել տամ» կ'ըսեն: Արանի այն տը-
ղոյն, որ ասանկ բարեսիրտ ճնողքի տի-
րացեր է . . . :

Մինչեւ այս օրս՝ քանի որ մեծ գիր-
քով գիրք մը կը տեսնեմ, չեմ կրնար
Միսիթար Աբբայ հօրը՝ յատուկ — հա-
սարակ բառգիրքը չի յիշել, որ վար-
ժապետնիս շատ ատեն, ըսածները

չուտով չի հասկըցողներուն գլխուն
կը նետէր, որ մտքերնին սուրնայ ու
յիշողութիւննին զօրանայ : Ասոր նը-
ման բարբարոսական պատիժներով՝
ախտաւոր տըղտը քիչ չեն մեր ազգին
մէջ : Այս կերպ գազանութիւնները
լսելով կամ տեսնելով՝ թէպէտ կրնանք
վարժապետներուն անկրթութիւնը
ու մարդուս բնութեանը վրայ բոլո-
րովին տգէտ ըլլալնին անսնց պատճառ
սեպել, բայց չիտենք ինչպէս մեկ
նենք այն բարբարոս ճնողքներուն ալ
անգթութիւնը, որ խեղճ զաւկնին՝ մոր-
թըվելու համար սպանդարանը տար-
ուած կովերուն պէս, գողացընելով
կ'առնեն գահիճ վարժապետին առ-
ջին կը հանեն ու Բուր ճեղի, ոսկորն ինձի
ըսելով գազանի պէս մէջերնին կը բա-
ժանեն : Այս խելացի խօսքերէն սը-
րամիտ վարժապետն ալ, տղոյն ճնող-
քին՝ գիտութեան անչափ փափաքը
ու իր որդւոյն յառաջագիմելուն ցան-
կալը յայանի տեսած զինքը համարե-
լով՝ կ'ըսկսի անոր իղձը առաջ տանել,

ուստի ամմէն մէկ աստուակը՝ ուսման
 մէջ տղայն մէկ մէկ թիզ առաջ եր-
 թալուէն նշան կը սեպէ, մինչեւ որ տը-
 ղան վերջապէս արքայութեան ելած ծեծով,
 արքայութիւն կը մտնէ: Ասանկ եղա-
 նակներով, տղայոց բնական կազմը
 ւաճքը սրչափ կը խանգարի, ինծմէ
 աւելի բժիշկները պէտք է որ հասկը-
 ցընելու ջանան. ես միայն այսչափ մը
 կրնամ հարցընել թէ, ասանկ բարբա-
 րասութեամբ, տղայք ի՞նչ սէր և ի՞նչ
 յարգ կ'ունենան իրենց վարժապետ-
 ներնուէն վրայ: Այլ թէ որ աշակերտ մը
 իր վարժապետը իրեն թշնամի սեպե-
 լու ըլլայ, ի՞նչ սրտով անոր ըսածնե-
 րը մտիկ կ'ընէ ու կը սորվի: Այլ աւել-
 լին ըսեմ. ասանկ վարժապետ մը ի՞նչ
 երեսով իր աշակերտին չափաւորու-
 թիւն, համբերութիւն, քաղցրու-
 թիւն ու հեղութիւն կը քարոզէ . . . :

Գ. Վաստիարակութեան մասին
 մեր գլխաւոր թերութիւններուն մէ-
 կըն ալ, տղայոց հասակին, ու մըտա-
 ւորական կարողութեանցը չի նայելով՝

Տանր նիւթերով, դժուար գիրքերով
 ու դիւական մեթոտոսներով տղաքը
 հոգնեցընելնիս է :

Արեւելի գիտունին մէկը՝ կը պատ-
 մէ թէ, սրբաբանաց լատիներէն քե-
 րականութիւն կարգալու վրայօք այն-
 քան դժուարութիւն քաշեր է, որ
 մեծցեր գացեր, որ ատեն լատիներէն
 կամ ուրիշ լեզուի քերականութիւն
 մը տեսնէ՝ վրան ակամայ գողմը կու-
 գայ եղեր :

Գաղղիերէն սորվելու սկսած ա-
 տենս՝ խելացի բարեկամիս մէկը՝ զիս
 իրմէ խելացի վարպետի մը տարաւ :
 Այս վերջինը՝ հաղիւ թէ հասարակ
 կարգալու սկսեր էի, ձեռքքս քերա-
 կանութիւն մը տալով՝ պատուիրեց որ
 օրը մէկ երես բան գոյ ընեմ . . . : Այս
 դիւական աշխատութեանը մէջ, այն
 օրը որչափ նեղելս ըսելու հարկ չէ,
 ո՛վ որ իր չի հասկըցած լեզուէն բան
 գոյ ընելու փորձ մը ընել ուղէ, կրնայ
 հասկընալ. բայց երկրորդ օրը՝ ո՛չ մի-
 այն մէյմ՝ ալ դարոց չի գացի, այլ շատ

ամիսներ քչեց մինչեւ որ մէյմ' ալ գաղ-
ղիերէն գիրք ձեռքս առնելու կամք
ունեցայ :

Դարձեալ, տասնիրէք տարու էի,
իմ ատենս՝ խիստ իմաստուն կարծը-
ւած վարժապետի մը աշակերտած
էի : Ասիկայ զիս Սողոմոն իմաստունին
ցեղէն մէկը կարծելով, ինձի ճարտա-
սանութիւն, թե սաւրոսի բարոյական
փիլիսոփայութիւնը ու 'Վեղ կենացը'
երէքը մէկէն դաս կուտար : Սիայն այն
կը զարմանամ թէ ինչպէս եղեր էր,
որ արամաբանութիւն ալ դաս չէր
տուեր. կ'երեւայ թէ ինք բնաւ արա-
մաբանութիւն չունէր, կամ ժամա-
նակս անցած սեպելով զանց առեր էր.
բայց աւելի հաւանական է որ առջի
սլաւոնիս համար էր : Աւստի զար-
մանք չէ, որ տուած դասերուն թէ-
պէտ եռանդով պարասեցայ, բայց
հիմայ մտքիս մէջ այն գիրքերուն ա-
նուններէն ուրիշ բան չի մնաց :

Ինչպէս որ նեղ հագուստներով ար-
եան շրջաբերութիւնը կ'արգիլուի ու

մարմինը կը հիւանդանայ, ասանկ ալ,
 մտքին կարողութիւնները բաւական
 ուժ չստացած՝ կանխահաս ուսմամբ
 ու ծուռ եղանակներով անոնք հոգ-
 նեցընելէն՝ նախ անոնց զարգացումը
 կը խափանի, երկրորդ անոնց ուժը կը
 տրկարանայ : « Ընութիւնը կ'ուզէ,
 « որ մարդս՝ մարդ չեղած տղայ ըլլայ :
 » Այս կարգը խանգարել ուղեւորինս,
 « անանկ պտուղներ կ'ըստանանք, որ
 » ոչ հասունութիւն ունին և ոչ համ,
 » ու շուտով կը թարշամին ու կը փրտ-
 » տին : Ահա այս պատճառին համար
 » է որ այնքան ծեր տղայներ ունինք » :
 Ասուցիչ եղողը պիտի գիտնայ,
 որ շատ բաներ կան, որ տղայութեան
 ատեննիս, ուր մտքերնիս դժար ու
 աղօտ կերպովմը կը հասկընայ, շատ
 աշխատութիւններով սորված բաներ-
 նիս, մեծնալէն ետեւ, հասուն ու
 խոհական մտքովմը՝ գրեթէ առանց
 աշխատութեան կրնանք սորվիլ : Աս-
 տի պէտք է որ ամմէն բան իր ատենին
 սորվեցընելու նային, ու ճնշողք ալ

չուրախանան երբ որ կը տեսնեն որ տղաքնին ինը կամ տասը տարին հազիւ լըմընցուցած՝ քերականութիւնը կամ լըմընցուցեր են, կամ մէկ քանի թուղթ է մնացեր լըմընցընելու :

Արովհետեւ մարդուս նախասղաշարմանցը մէկ աղբիւրն ալ, տեսած կամ սորված բաներնուն մթու թիւնը՝ շիտթու թիւնը կամ դժուարութիւնըն է, ուստի արուեստից կամ գիտութեանց մէջ շատ բաներ կան որ եթէ անյարմար կերպով մը կամ անյարմար ժամանակ մը տղայոց առաջարկուելու ըլլան՝ անոնց աւելի մնաս կը հասցընեն քան թէ օգուտ, վասն զի, մարդուս անձնական սէրը ու նայնութիւնը չի թողուր, որ բանի մը վրայ ատեն մը զբաղելէն ետեւ թէ որ չի հասկընայ կամ չի կրնայ սորվիլ, իր տգիտութիւնը շիտկէ շիտակ խօստովանի, կ'ըսկսի այն բանին վրայօք յանդուգն կամ կանխահաս դատումներ ընել, աղէկ մը չի քննած հաւատալ ու հետեւաբար ալ սխալիլ :

Ուստի, ով որ տղայոց ուսմանը առաջնորդ եղեր, ու անոնց հասակի ու մտաւորական կարողութեանցը չի նայելով կ'ուզէ որ Տէր պարիկ իր գիտած ծը իր ուղած ճամբովը սորվեն, կը նմանի Յունաստանի այն աւաղակին, որ ճամբուն վրայ անկողին մը փռեր, ամմէն անցնող անոր երկայնութեանը բերելու համար, որ մէկին օտքը կը կտրէր կը կարծրցնէր, որ մէկինը կը քաշէր կ'երկընցընէր :

Գ. Ազգային դաստիարակութեան մէջ, ազգայնոց մեծ պակասութեանը մէկն ալ, սորվեցընել ուղած բաներնին իրենց գտնուած երկրին մէջ կը սորվըվի թէ չէ՝ չի ճանչնալ կամ չի քըննելն է :

Այս զգուշութիւնը կամ խոհեմութիւնը չընելով պարսպ տեղը շատ ծախքեր եղան, շատ տղայոց ժամանակը պարսպը անցաւ, շատ խորհուրդներ կիսկատար մնաց : Մանկայ, որ ուրիշ տեղ աւելի աղէկ կը սորվըվի : Մանկայ, որ ուրիշ տեղ աւելի աղէկ ալ

չի սորվելի, գոնէ աժան կը սորվելի :
 Ռան կայ, որ մեր երկիրը սորվելը ան-
 հընար է, այլ միայն Աւրուսայ կը սոր-
 վելի : Ռան ալ կայ՝ որ թէ մեր երկիր-
 ներուն և թէ Աւրուսայի մէջ գեռ
 մէկ չստիով ու մէկ գինով ալ սորվելի,
 Աւրուսայի մէջ գոնէ աւելի քիչ ժամա-
 նակով կը սորվելի : Այս չորս պարա-
 գայներուն մէջ ինկածներէն որ բանն
 որ ազգային կոյր նախանձաւորութիւն
 մեր մէջը սորվեցընելու նայինք, ու
 որ մէկը աւելի սուղ, աւելի գէշ, ու
 աւելի երկար ժամանակի մէջ սորվինք,
 ու որ մէկն ալ կը սորվինք կոր կարծե-
 լով՝ մենք մեզ ու տեսնողները խաբենք,
 քաղաքական տնտեսութեան սկզբան-
 ցը՝ գլխաւորներէն մէկուն գէմ մե-
 ղանչաճ կ'ըլլանք, որ մեղի կը սորվե-
 ցընէ որ ամմէն բան աժան ու լաւ
 շինուած տեղը գնենք, ու իր մը մին-
 չեւ որ ուրիշ ամմէն տեղի շինուած-
 ներէն աղէկ ու աժան չշինուի, հաստ-
 ուածոց կարգը չի սեպուի : Ահնել
 ուղելով, աւրուսայ բաներուն թիւը

չատ է :

Շատ բաներ կան , որ ուսուցիչներ ,
 բու պակասութենէ մեր երկրին մէջ
 չեն սորվելիր , ու շատեր ալ կան որ
 թէև սորվեցընելիք ուսուցիչներ ալ
 գըտնուին , ուրիշ սրայմաններու հա-
 մար անհնար է Աւրոպայ չի գացած
 սորվիլը : Արդարեւ գիտութեանց մէջ
 անանկներ կան որ , ինչպէս են աստե-
 ղաբաշխութիւնը՝ հանքագիտութիւ-
 նը՝ բնաբանութիւնը՝ տարրալուծու-
 թիւնը՝ բժշկութիւնը՝ տնկաբանու-
 թիւնը՝ կենդանաբանութիւնը , և այլն ,
 որ Աւրոպայ չի գացած սորվիլը անհը-
 նար է : Ասան զի , այս կարգէն եղող-
 ները՝ զննողական գիտութիւններ են ,
 մինչեւ որ անոնց ամմէն մէկին առար-
 կայ եղող մարմինները՝ օւսանողը իր
 զգայարանացը տակը չառնէ , չի քըն-
 նէ ու չի զննէ , հարեւանցի ծանօ-
 թութիւն մը անգամ չի կրնար առնել
 անանց վրայ : Նեւտոնի Հէռչէլի կամ
 Առակոյի աստեղաբաշխութիւնը վրայ գըր-
 ւածները թող կարգայ մէկը որչափ ան-

գամ կ'ուզէ , թող երեւակայէ մտքին
մէջէն արեւուն մանր կամ խոշոր , լու-
սաւոր կամ աղօտ բիծերը , լուսնի
խոռոչները , բայց մինչեւ որ ձեռքը
դիտակ մը չառնէ ու դիտարանի մը
վրայէն անոնք կրկին կրկին չդիտէ ,
ի՞ճնէ կայրի մը՝ կարմիր կանանչ գոյ-
ներուն վրայ ստացած տեղեկութեա-
նը չափ հազիւ թէ ինք ալ աստեղա-
բաշխութիւն կը սորվի : Անչեւ որ
մէկը մարդոյն մարմինը չի կրտորտէ , ա-
նոր երակները , ջիղերը , մէկիկ մէկիկ
չի սորվի , զանազան գործարանները
աչքով չի տեսնէ ու չի զննէ , սոսկ ան-
դամազննութեան գիրքեր կարդալով
այնքան բան կը հասկընայ , որչափ որ
վայրենի մը՝ տուն , աթոռ գրիչ , բա-
ռերէն կը հասկընայ առանց անոնց ա-
ռարկայները տեսնելու : Թէ որ մէկը
վարդը՝ շուշանը՝ շաքանակը՝ բաղեղը՝
անանուխը՝ մեխակը և այլն , աչքով
չի տեսնէ ու չի զննէ , իր վարպետը
նոյն ինքն ՝ իննէոս կամ Վիւլիէ ալ
ըլլայ , ըրած ստորագրութենէն տա-

կաւին բան մը չի կրնար հասկընալ :
Լըրոսպայի երեւելի գիտուններէն
Սիւսիւ Աժանսօն — տը — Կռանսաները
ընդհանուր պեղելի-թի-նէ՛ ՚ի վերայ ճարտ-
կային գիտութեանց անունով շինած գրքին
36 երրորդ երեսին մէջ, զննողական
գիտութեանց վրայ այսպէս կը խօսի :
« Հիմայ ալ բոլոր բնական գիտութեց
« վրայօք տեղեկութի մը տամ : Ասոնք
« զննողական գիտութիւններ են ըսինք :
« Ասոնց տիրանալու համար, ուրեմն
« անոնք տեսնելու ու շօշափելու է :
« Ասկէ կը հետեւի որ այն գիտութեց
« մէջ շուտով յառաջ երթալու հա-
« մար, բոյսեր, կենդանիներ, մետաղ-
« ներ և այլն, աչքի առջի ունենալու
« է, և որովհետեւ երկիր մը չիկայ որ
« անանկ ամէնը մէկէն բուսցընէ, ուս-
« տի հարկ կ'ըլլայ՝ գոնէ փակարաններ
« (հայլանսէրայ), տնկաբանական պար-
« տէզներ, հանքերու ու թռչուններ-
« բու հաւաքումներ, և այլն. ունենալ
« իր իշխանութեանը տակը : Այս օգ-
« նութիւններն ալ չեղած ասե՛նք՝ գո-

" նէ պէտք է սորվելոված բանին ճիշդ
 " ձեւերը կամ նկարները ունենալ ու
 " հնար եղածին չափ ալ այն ձեւերը
 " պէտք է որ գունաւորեալ ըլլան :
 " Թէ որ ասոնք ալ ձեռք բերելը ան-
 " հրնար է նէ՛ աւելի աղէկ է բնական
 " գիտութեանց ուսմունքը զանց առ-
 " նել . վասն զի , թէ որ մէկը անոնց
 " մէջ խիստ եւելօք յառաջ գացած
 " չըլլայ , կարգացած հեղինակին ը-
 " բած էն աղէկ ստորագրութենէն
 " անգամ , որոշ ծանօթութիւն մը ան-
 " հրնար է ստանալը " .

Բնական գիտութիւնները սորվե-
 լու համար , պէտք եղած պայմաններ
 բուն մէկ երրորդ մասն անգամ հիմա-
 կու վիճակնուս նայելով մեր երկիրնե-
 բուն մէջ ձեռք բերելը անհնար է ,
 ուստի երբոր կը տեսնեմ որ շատերը
 մեր երկիրներուն մէջ նստելով՝ միա-
 մըտութեամբ կ'աշխատին որ վերոյի-
 շեալ գիտութիւններէն սորվին , ան-
 կարելի աներու ձեռք զարկած ըլլալ
 նին տեսնել կը ցաւիմ , վասն զի

Թէպէտ գիտեմ որ ժամանակը՝ այն
անողորբելի տէրը՝ պիտի գայ իրենց սը-
խալը իրենց փորձովը հասկըցընէ ,
բայց որչափ ծանրագնի պիտի ըլլայ ի-
րենց այն մէկ փորձը : Աւտի շատ
կ'ուրախանամ ու փառք կուտամ Աս-
տուծոյ որ ազգերնուս անանկ լուսա-
ւորեալ ու խոհական անձինք ալ շնոր-
հեր է , որ բնական գիտութեանց պէս
կարեւոր գիտութիւնները՝ մեր երկիր-
ներուն մէջ չի սորվելիլնին որչափ ծանց-
ցան ալնէ չի յուսահատեցան ու ա-
նոնց ուսմունքը բոլորովին զանց չա-
ռին , այլ զաւելնին , ուոր մէկն ալ
գիւցազնական վեհանձնութեամբ օ-
տարի տղաքները առնելով իրենց ծախ-
քովը Աւրոսպայ խրկեցին որ այն կա-
րեւոր գիտութիւնները սորվին 'ի փա-
ռըս և յօգուտ ազգին : Անշուշտ այն
բաղդաւոր տղաքը ազգին պարտեզը
զարգարելու համար սերմանուած ծա-
ռեր են , որ երբոր ատենին իրենց օգ-
տակարութեան աստիճանին հասնին
ու ամմէն դարուն քանի որ սաղարթ

կապեն , ծաղկին ու պտուղ տան , իրենց հաստատութեանը պատճառ եղող բարերար անձանց անմահ յիշատակն ալ հետերնին պիտի ծաղկեցընեն ու նորոգեն :

Ե . Ազգային դաստիարակութեան մէջ մեր ամենամեծ պահասութիւններուն մէկն ալ մեն ճարտուն իր վիճակին յարմար կրթութիւնն չի քալ , ու մենուն կրթութիւնը ղեկին ազգին հիմակո վիճակին յարմար ընելո՞ւն չի նայելին : Է :

Ազգիանց դաստիարակութիւնը հոգ չընեն լինա , ամէն պահասութիւններուն էն մեծը սեպելով՝ տղայոց ալ անյարմար կրթութիւն մը տալերնիս երկրորդ մեծ սխալնիս իրաւամբ կրնանք սեպել : Ասոր հետեւանքները ասկէ քանի մը տարիէն որչափ սոսկալի պիտի ըլլայ նէ՛ տյնչափ ալ հիմայ աչքերնիս գոցեր նստեր ենք : Բայց այս մասին ըսելիքներս ճիշդ կերպով մը հասկըցուելու համար պէտք է գիտնալ որ հաս կրթութիւնն բառով մարդուս բընական , կրօնական , բարոյական ու ի-

մաստասիրական դաստիարակութիւնը չի պիտի խմանանք, այլ մանաւանդ, հրահանգ, հմտութիւն, գիտութիւն կամ մարդոյս արուեստական կրթութիւնը՝ որ ամէն մարդու հարկաւոր է աշխարհի մէջ ապրելու ու անօթի չի մեռնելու համար :

Արդ, ազգին ամէն մէկ կարգին իւրեն վիճակին ու պաշտօնին յարմար կրթութիւն մը չի տալէն, ատենին ազգին ինչ ցաւեր պիտի պատճառուինէ հիմակու քաշած վիշտերէն կրքնանք ստոյգ կերպով մը խելամտել : Վրեթէ ամէն օր կը լսենք, որ հասարակութիւնը « Օրթոլիթի յեթը յեթեթեթը փփա » կ'ըսէ ու իր խեղճ վիճակէն կը գանկատի . և երբ որ անոր պատճառը կը հարցընես, « Ալարկի վերջին հասանք » կ'ըսէ : Ուրիշները աւելի սրամիտ ըլլալով՝ քննութիւննին աւելի հեռու կը տանին, տեսած, լրսած, ու քաշած վիշտերնուն պատճառները « Օրթոլիթի Բարիլալն » կուտան, ու կ'ըսեն : « Քանի որ օս-

Կ մանցուոց տէրութեանը մէջ շաբա-
 Կ լընէրը շատցան ու մենք ալ կամաց
 Կ կամաց մեր կենցաղավարութիւնը ա-
 Կ նոնցինին նմանցընել ու զեցինք, Աստ-
 Կ ուած ալ մեզ պատժելու համար ու-
 Կ թալըխին պէթը պէրէքէթը վեր-
 Կ ցուց : Առաջները հալսը այսքան սա-
 Կ տանութիւն չի գիտէին, մեր կար-
 Կ դալը այսքան սուղ ու երկար չէրքը-
 Կ շեր, մենք հիմակուան պէս սատա-
 Կ նոց բաներ սորված չունէինք, սաղ-
 Կ մոս, կտակարան, նարեկ, կտոր մը
 Կ գիր, ու թուաբանութենէն ալ հա-
 Կ զիւ թէ երեք անգամ երեքը ինը կը-
 Կ նէն մասովներնուս վրայ կը սորվե-
 Կ ինք որ չարչի կ'ելլէինք արհեստի մը
 Կ կ'երթայինք, հիմակուրնէ շատ կը
 Կ վաստըկէինք ու հիմակուրնէ քիչ
 Կ ծախք ընելով միշտ ծոցերնիս փա-
 Կ րայ կը մնար : Արանի էր թէ մենք
 Կ կէնէ առջի խասրացութեանը մէջ մը-
 Կ նայինք, շատ բարկընալուն վերջը իշ-
 Կ տէ ասանկ կ'արիլ կ'ելլէ : Հիմայ
 Կ մեր տղաքը իրենց հօրը գիտցածին,

» արհեստին ու լեզուին գոհ չըլլալով՝
» քանի որ չի լսուած բաներ կը սոր-
» վին , քանի որ խտալերէն , գաղղիե-
» ընն ու անգղիերէն և այլն , սորվելու
» ետեւէ եղան , սկսան իրենց հայրե-
» նի լեզուն մտնալ , հայր ու տղայ
» իրարու խօսք չեն հասկընար : Քա-
» նի որ մեր տղայքը օտար երկիրները
» սորվելու համար իրենց ուժով լու-
» սով ժամանակը գունտերու վրայ
» կ'անցընեն ու աշխարհագրական տախ-
» տակներու վրայ մօրուք ու պըրլե
» թող տալ սկսան , թէպէտ իրաւցը-
» նէ կրնան կոր երկրի բեւեռներէն ,
» առանցներէն , հատարակածի շրջա-
» նակէն , արեւադարձներէն , Չինէն ,
» շինտէն , Թաթարիստանէն տեղե-
» կու թիւն տալ , բայց երկիրքը զննե-
» լու զբաղելով՝ ոտկի տակի եղած փո-
» սը իյնող աստեղաբաշխին պէս , մեր
» տղաքն ալ թէպէտ բոլոր օտար եր-
» կիրներէն խապար կու տան կոր , բայց
» մեր գժբաղդու թենէն շարչիին ճամբան
» ճողցան : Քանի որ մեր նախնեացը

« Կոչաւ արհեստներուն չի հաւնելով
« Եւրոպայէն բարակ արհեստներ բե-
« ըին ու անոնք ծաղկեցընելու ետե-
« լէ եղան, շատերը առանց արհես-
« տի մնացին, մեր մեղքէն եղածներն
« ալ փարայ չընէր ու օսմանցիք ալ առ-
« ջի պէս մեր գիտցածներուն ու հաս-
« տուածներուն յարգ չէն ըներ ու
« Ֆռէնկին ճէպը կը լեցընեն, և այլն » :

Այս գանգատին մէջ, շատ ճշմար-
տութիւններ կան, սխալներու հետ
միացած. իմ ջանքս՝ անոնք իրարմէ զա-
տել, ու ամէն մէկուն իր ստոյգ յարգը
ձանչցունել պիտի ըլլայ :

Արի գանգատը ընող մարդոց
հասկըցածին նայելով՝ մեր երկրի մար-
դոց օր օրի յետախաղաց ընթացքը՝ եր-
կու պատճառէ առաջ կուգայ. Ա.
մեր երկրի մարդոց՝ եւրոպացիներուն
սովորութեանցը հետեւելնին է. Բ.
հիմակու տղայոց՝ առջի մարդոցմէ ա-
ւելի գիտութիւն սորվելու ետեւ ըլ-
լանուն, որ ան ալ եւրոպացւոց նմա-
նիլ ըսել է : Արդ՝ որ երկրի մէջ որ

արուեստները ծագկեր, մարդիկը ժիր
են, առաճնին իրենց աշխատութեանը
պտուղալը կը մճարեն, անանկ երկրին
մէջ, ուրիշ երկրի հաստուածները
ծախուելը (խարճ ըլլալը) բնաւ եր-
բէք երկրացիներուն հարստութեանը
չի մնասեր. ընդ հակառակն ուրիշ տե-
ղէ եկած հաստուածները՝ երկրացիներ-
րուն սրտին մէջ գործածելու փափաք
մը դրդուելով՝ անոնք ստանալու կամք
մը մէջերէին կը ձգէ որով ալ աշխա-
տելու կ'իյնան, վասն զի ամէն մարդ
գիտէ որ ուրիշի ունեցածին գողու-
թեամբ չի ախրանալէն ետեւ հարկաւ
կամ աշխատութեամբ անոնք ստանա-
լու է կամ գրամով՝ որ աշխատութե
փոխարէն ստացուած վարձք մը ըլլա-
լուն մի և նոյնը ըսել է: Աստի այս
տեսութիւնը նայելով՝ մեր երկրի մար-
դոցը՝ օտար ազգաց սովորութեանցը
հետեւելէն բնականաբար իրենց չի
պիտի կրնայ սղքատութիւն մը պատ-
ճառել, մանաւանդ ինչպէս որ ըսինք
մէջերնին աւելի աշխատութե յօժա-

բուժիւն մը պէտք է որ դըռգուեր ,
 ուրեմն ինչպէս կ'ըլլայ , որ քանի մեր
 երկրի մարդիկը Աւրոսպայի քաղաքա-
 կանութեանը հետեւելու սկսան , այն-
 քան աւելի որ օրի կ'աղքատանան ու
 կը փճանան : Արովհետեւ ամէն ազգ-
 եւրոսպացւոց քաղաքականութիւնը կը
 գովէ ու օրինակել կ'ուզէ , ըսել է որ
 իրօք գովելի ու լաւ բան մը եղած
 պիտի ըլլայ , վասն զի մասնաւոր մար-
 դիկ իրենց շահուն վրայ որչափ դիւ-
 ըաւ սխալին , լման ազգ մը այնքան
 դիւրաւ չի կրնար սխալիլ , ու սխալի ալ
 նէ միշտ մի և նոյն սխալովը չի մնար ,
 միշտ իրենց ուղիղ ճամբաներ ցըցընող-
 ներ պակաս չեն ըլլար . մանաւանդ որ
 քաղաքականելու փափաքող ազգերը՝
 լուսաւորեալ , կամ գոնէ լուսաւորելու
 սկսածներն են , ուրեմն ինչո՞ւ համար
 կ'ըսեմ , քանի որ մեր երկրի մարդիկը
 եւրոսպացւոց վարքին հետեւել սկը-
 սան , իրօք ալ օր օրի աղքատացան ու
 թշուառացան : Այսն զի եւրոսպաց-
 ւոց քաղաքականութեանը միտայն զէջէ

խուժիւնը , շուքը , վայելքը օրինա-
 կել ուղեցին , ու անոնց հետ անոնց
 արհեստները , դիտուժիւնը , ու ժը-
 բուժիւնն ալ շօրինակեցին . անոնց
 պէս ծախու առածնին ըստ մեծի մա-
 սին իրենք ալ իրենց աշխատուժեանը
 պտուղներովը շէն վճարեր . մինչեւ
 հիմայ ծախու առածնին՝ կամ իրենց
 առջի վաստրկածներովը վճարեցին ,
 կամ իրենց նախնեացը վաստրկածնե-
 րովը , որ ըսել է հաղըրէն կերան : Աւտի
 երբոր այն անսպառելի կարծած աղ-
 բիւրնին սկսաւ կամայց կամայց ցամ-
 քիլ , իրենց ալ ծախելու (խարճ ընե-
 լու) կարողուժիւնը սկսաւ պզտիկ-
 նալ . և որովհետեւ ասորժակնին ալ
 արդէն մշակուեր ու օր օրի աւելի ան-
 յագելի ըլլալու վրայ է , հարկաւ ի-
 րենց պիտոյիցը ու անոնք յագեցընե-
 լու միջոցներուն մէջ անհաւասարու-
 ժիւն մը մտաւ . շատ իղձեր չի կա-
 տարուած մնացին , ու հետեւաբար ալ
 երկիրներնուն մէջ՝ օր օրի դժգոհու-
 ժիւնը՝ իր վիճակէն , ու արհեստէն

գանկատ ընելը շատցաւ . մարդիկ թէ որ հնար ըլլայ , օրը մէյ մը արհեստնին կը փոխեն , վասն զի իրենց բռնած անխոհեմ ճամբուն նայելով , իրենց ու չինչ արհեստներովը ըրած շահերնին բաւական չըլլար կօր իրենց անհուն իղձերը լեցընելու : Որիննելինտ երգեցիկ աղջիկը՝ 1847 ին Անգղիայի թատրոններուն մէջ երգելու եկած ատենը՝ տղայ մը իր տանը մէջէն մէկուն սընտուկը բացեր վեց եօթը մետաքսէ մահրամայ գողցեր ծախեր էր որ անոնց ստակովը՝ թէագրօ երթայ Որիննելինտը լսելու համար : Ասանկ մէկ կողմէն եւրոպացւոց վայելքներուն մասնակից ըլլալ ուզելով , թէ որ մէկալ կողմէն ալ անոնց պէս աշխատիլ չի սորվինք ու չաշխատինք , մենք ալ շատ չերթար ուրիշ Որիննելինտներ տեսնելու պիտի երթանք : Ահա այս նրկատմամբ իրաւ մեր եւրոպացւոց նրմանիլը մեզի մնաս հասցուց , և միայն աս մտքով լսած գանգատնուս առջի պատճառը ճշմարիտ է :

Վանք երկրորդ պատճառին : Հիմակու մարդոց առջի մարդոցմէ աւելի գիտութեան հետեւելնուն ՚ի վեր, երաւ վիճակնին աւելի գէշնալու վերայ է, բայց պատճառը՝ անոնց շատ գիտութիւն սորվիլը չէ, սւրիշ բան է, որ հիմայ վարը պիտի տեսնենք : Այլ ասիկայ այնքան ծուռ կարծիք մըն է, որ եթէ անոր նման ուրիշ դատում մըն ալ հարստութեան վրայ ընելու ըլլանք, « Վարդս որչափ աւելի հարուստ ըլլայ, այնքան աւելի անօթի ու մերկ կը մնայ » բտելու պէս կ'ըլլայ, որ յայտնի սխալ է : Վիտութիւնը՝ Ալբոսայի ազգերը այս աստիճան հարստութեան, զօրութեան ու մեծութեան հասուցած ատենը, ու տասն և իններորդ դարուն մարդկային ազգին քաղաքականութեանը պատճառը եղած ժամանակը՝ մեր ազգին մէջ անոր վրայ ասանկ ծուռ կարծիք ունեցողներ տակաւին դանուիլը ասկէց է որ, շատերը գիտութեան օգուտը բարձրակ հերպոյլ մը կը նկատեն, ու հե-

տեւաբար ալ կը յուսան որ գիտութիւն բառով հասկըցուած որչափ տեսակ հմտութիւն կան, բոլորն ալ անխըտիր կերպով մը ամէն տեղի, ամէն ժամանակի ու ամէն մարդու կը յարմարին: Այց ինչպէս որ ամէն մարդուն կօշիկը՝ ու ամէն մարդուն գըլխանոցը մեր ոտքին ու գլխուն չի յարմարիր, ասանկ ալ գիտութիւնները ազգի մը, կամ անհատ մէկու մը օգուտ ընելու համար, պէտք է որ գործածվելիք ատենին, տեղին ու գործածող մարդոց պարագայներուն յարմարի. վասն զի անոնց ալ օգուտը՝ ուրիշ ամէն բանի օգտին պէս վերաբերական է: Այս ճշմարտութեը միտ չի դընելով՝ ազգերնուս մէջ, մինչեւ հիմայ, տղայոց առաջարկած ուսմունքներնիս՝ անանկ անյարմար բաներ եղան, որ իրաւցընէ սորվողը անօթի մնալու կը դարտապարտըլի կոր. բայց ասոր պատճառը՝ չէ թէ տղան ուսման ետեւէ ըլլալուն ու շատ ուսմունք սորվելուն համար թշուառ եղաւ,

այլ ընդհակառակն իշ սորվելուն կամ
 ղէս էլ շտը չի սորվելուն համար է որ
 սորվածը ստակ մը չընէր, ինչպէս որ
 ասկէ վար պիտի հաստատեմ:

✓ Այն անանկ մարդիկ ալ, որ դաս-
 տիարակութիւն կրթութենէն ու ան-
 յարմար կրթութիւնն ալ յարմարէն
 չի խտրելով՝ ազգին մէջ ուսման ետե-
 ւէ ըլլալով՝ խեղճ եղողներուն թիւը
 չի շատցընելու համար, կը կարծեն
 որ միջին կարգի մարդոց ու աղքատի
 տղաքը հասարակ կարգալէն ուրիշ
 բան չի սորվին աղէկ կ'ըլլայ. բայց
 յայտնի սխալ մըն ալ ասիկայ է: Այ-
 սըն ղի, ամէն ազգի մէջ միջին կարգը՝
 միւս ամէն կարգերէն թուաւորն է.
 կամ որ նոյնն է, ընդհանուր ազգին
 խաղաղութիւնը՝ հանգստութիւնը՝ ու
 վայելքը՝ մեծ մասամբ միջին կարգի
 մարդոց աշխատութենէն՝ գիտութե-
 նէն՝ ու վարքէն կախուած է: Քանի
 որ ազգին մեծ մասը՝ բարոյական ու
 արուեստական կրթութեան մէջ ա-
 դաջ երթայ, այնքան ալ ազգը հան-

գիտտ ու բարեկեցիկ կ'ըլլայ • որովհետեւ
տեւ ստորին կարգերը՝ իրենց բարի
վարքովը ու գիտութիւնովը որչափ աւելի
հաց ու պատիւ գանեն, իրենք
ալ այնքան աւելի քաղաքականութիւն
մէջ առաջ կ'երթան, իրենց առջին իրենց
մարդկութեան յարգը և ուրիշ
ներուն առջին ալ պատիւնին ու ար-
ժանիքնին կ'ելեւնայ, կ'իրքերնուն տէր
կ'ըլլան, որով ալ անչափութեան մէջ
չկնայով՝ մինչև ուրիշի ողորմութեւր
կարօտանալու չափ ինքզինքնին չեն նը-
ւաստացրներ, շատ մեղքերէ ու յան-
ցանքներէ ետ կը կենան, որ ոչ օրէնք-
ները բոլորովին կրնան խափանել և ոչ
իշխանութիւնները :

Արեմն տեսնենք ի՞նչ է օմնալիին
դէմը դէմէ՛քէ՛մը քիչըն ստոյգ պատ-
ճառը :

Մեր նախնիքը՝ առաջները օսմանց-
ւոց տէրութեանը մէջ մենէ հանգիստ
կերպով մը կ'ապրէին • ի՞նչ էր արդ-
եօք անոնց գործածած միջոցները :
— Իրենց ձեռքի արուեստները : — Միւ-

Թէ հիմակու մարդիկը , կամ մասնա-
 նաւոր կերպով մը խօսելով՝ հիմակու
 հայերը՝ իրենց նախնեացը արհեստներ-
 րը կորուսին մի արդեօք : — Չէ . այլ
 ընդհակառակն նոր արուեստներ ալ
 ծաղկեցրնելու կը նային օր օրի : — Ու-
 րեմն ինչո՞ւ համար հիմակու մարդիկ
 ալ իրենց նախնեացը պէս հանգիստ
 չեն կրնար կոր ապրիլ : — Վասն զի ,
 մէկ կողմէն օսմանցիք քանի որ քաղա-
 քականութեան մէջ առաջ գացին , օր
 օրի կենցաղնին՝ այսինքն , վարմունքնին ,
 հագուստնին , բնակու թեան կերպեր-
 նին , կարճ խօսքով ապրելու կերպեր-
 նին ալ փոխեցին , ասոր ժակնին աւել-
 լի փափուկ եղաւ , պիտոյքնին շատ-
 ցաւ . բայց մէկալ կողմէն , մեր նախ-
 նեացը նահապետական արհեստներն
 ալ՝ տեղէն չի խախտեցան . թէ տե-
 սակնին շատնալով՝ և թէ կատարելու
 թեամբ իրենց գործածուած տեղե-
 րուն յառաջախաղաց քաղաքականութիւն
 հետ չի քալելուն մեր նախնեացը կոչու-
 ու թերի արհեստները կ'ըսեմ , օր օ

րի կրթութեամբ ասորժակը գոհ ընելու
ու որ որի աճեցուն պիտոյքը լեցընե-
լու բաւական չեն կրնար կոր ըլլալ :
Եւրիկայ ոչ միայն օսմանցւոց համար ի-
րաւ է , այլ և տաճկի տէրութեան
մէջ պարունակեալ բոլոր ազգաց հա-
մար ալ նոյնն է : Ինչպէս որ ամէն գա-
րուն նոր տերեւներ կը բերէ , ասանկ
ալ քաղաքականութեան ամէն մէկ ե-
ղանակը՝ իրեն հետ նոր փոփոխութի-
ւներ կը բերէ , մարդկային ազգին ա-
մէն մէկ հանդամանացը մէջ . որ եթէ
ազգի մը երիտասարդ մասը՝ նախատե-
սութեամբ անանց որ մէկին առջեւը
չառնէ ու որ մէկին համար ալ նախա-
պատրաստութիւն մը չընէ , այրութե-
հասած ժամանակը կը նայի որ սխալ
ժամանակ ծներ է . իր ապրած երկիրը
իրեն համար չէ . օտար երկիր ապրող
մարդու մը պէս , ոչ ինք ուրիշի լե-
զուն կը հասկընայ , և ոչ ուրիշները ի-
րենը : « Ալ որ իր առջին չի նայիր ,
» հարկաւ ետին պիտի նայի » : Օս-
մանցիք առաջ ալ հանդերձ կը հագ-

նէին հիմակ ալ . բայց առաջկի հա-
 գուստնին ոչ միայն հիմակու ձեւովը
 չէր , այլ մեծ մասամբ , իրենց երկրին
 մէջ հաստուած կերպասներէն ու կը-
 տաւներէն կը շինուէր : (Սամանցիք ա-
 ռաջ ալ բոսլիկ ոտքով չէին քալեր .
 Տեսք փայտած ելեմէնի կը հագնէին . բայց
 հիմայ հագածնին խոնարհաւ , եւրոպա-
 ցիի կօշիկ , և այլն են : Առանց աս օրի-
 նակները շատցնելու ամէնս ալ գի-
 տենք որ օսմանցւոց կենցաղին մէջ
 շատ բան փոխալեցաւ , պիտոյքնին նոյ-
 նը չէ , եղածներն ալ աւելի կատար-
 եալ արհեստներով ու փափուկ ախոր-
 ժակով լէնալիք բաներ են , ու հետե-
 ւաբար ալ մեր նախնեացը արհեստնե-
 րուն շատերը անպիտան եղան , ու մը-
 նացածներն ալ բոլորովին չի խափան-
 վելու համար , պէտք է որ կատարե-
 լագործին : (Իրաւի մեզի պէս հնա-
 սէր ազգի մը համար , որ առաւել
 կ'ուզենք մեր կեանքէն ելլել քան թէ
 հօրերնոս փեսածէն զատուիլ , քաղաքա-
 կանու թեան մտցուցած փոփոխու թիւ

ներուէն հետեւ իլը շատ դժար է . բայց
 ինչ շահ , « Ա՛յ աշխարհի մէջ նեղիլ
 » չուզողը՝ մէջն ալ ծնելու չէ » . կամ
 « Ախր ուտողը՝ սակորն ալ կրծելու
 » է » : Առաջները՝ կտոր մը ջուխան կը
 ծակեն կռնակնին կ'անցունեն պի՛նիչ
 կ'ըլլայ եղեր . հիմայ այն ջուխան ոչ
 միայն կռնակը ծածկելու է , այլ սէտք
 է որ դոյնն ալ անուշ ըլլայ , կարը բա-
 րակ ըլլայ , խորճը ըլլայ , կռնակը փակ-
 չի , ծոռոյն գլուխը պի՛ւր ըլլայ և այլն :
 Աւրիչ ամէն բան ալ ասոր նման է .
 և գէշն ալ սա է որ , մէկ ամսրվան
 գործածուած ձեւերը՝ մէկալ ամսոյն
 չի յարմարիր . ամէն մարդ իր արհես-
 տին տէրը սէտք է ըլլայ , որ այս փո-
 փոխութիւններուն կարող ըլլայ դէմ
 դնելու — : Աւրեմն օսմանցւոց հիմա-
 կու պիտոյքը օ՛վ կրնայ կոր լեցընել :
 — Օտարազգիք : — Ինչո՞ւ համար , մի-
 թէ օսմանցիք օտարները իրենց մար-
 դոցմէ աւելի կը սիրեն : — Չէ . բայց
 այն անզգամ մարդիկը՝ որ մեզի չափ
 խղճահարչեն , իրենց նախնիքներէն տե-

սածնուն չեն կապուեր , այլ արուեա
 տից ու գիտութեան մէջ՝ որ ըստ օրէ
 եղած կատարելութիւնները կ'ընդու
 նին ու կը գործեն , այն անխելք մար
 գիկը կ'ըսեմ , շինածնին մերիններէն
 շատ աղէկ , շատ վայելուչ ու շատ ա
 ժան կը շինեն , և էն գէշն ալ սա է որ
 ամէն մարդու քմացը կը յարմարը
 նեն , ուստի օսմանցիք ալ իրենց պէտք
 եղածը օտարներէն կ'առնեն : Այլ թէ
 պէտ այս նախապատուութիւն ուրիշի
 տալերնուն վրայ գոհ ալ չեն , բայց
 ինչ ընեն , երբոր կը տեսնեն , որ ի
 րենց մարգիկը՝ իրենց տգիտութեանը
 մէջ կը յամառին կը կենան , իրենց շա
 հը՝ իրենց կուրութեանը կը զոհեն նէ ,
 իրենք ինչ յանցանք կ'ունենան . « Խը
 յրատ չառնողը՝ օգնութիւն ալ չի
 յ կրնար առնել » : Բազմատէ նայէ
 գաղղիացի դերձակի մը շինած սիւր
 իւր ուրիշ մէկուն շինածին հետ ,
 նայէ ո՞րը վայելուչ է : Չափէ , կշռէ ,
 Փիքառի մը կամ Մայէրի մը շինած
 Խոնարհի հայու մը շինածին հետ ,

կը նայիս, որ անոնց շինածը հայու մը
շինածէն այնքան սղտիկ ու այնքան
թեթեւ է, որ մէկը մէկալին թող
կրնաս սեպել: Մայց այս տեսակ տար-
բերութիւններն ալ միայն այն բանե-
րուն մէջ կը տեսնուին, որ գէշ աղէկ
մեր մարդիկը կրնան շինել. հասլա ուր
թողունք այն անթիւ բարիքը որ ի-
րենք չեն կրնար շինել ու ինչ նիւթէ
շինուած ըլլալին անգամ չեն գիտեր:
Նշուշտ, թէ որ օսմանցիք իրենց
մարդոցը արհեստներուն մէջ, չըսեմ
եւրոպացւոց կատարելութիւնը՝ սլ
անոնց նմանելու նշոյլ մըն ալ տեսնեն,
տակաւին իղձ ու կամք ունին իրենց
մարդոցը խրախոյս տալու համար եւ-
րոպացւոց շինածները մէկդի ձգել ու
իրենց մարդոցը շինածները գործա-
ծելու: Հարցուր, փնտրուէ, ուր կը
վաճառեն Հէրէքէի, Վոնիմիտի, Վո-
միրի, ջուխայի, մետաքսեղէններու
թղթի, թապալսի ֆապրիքաներու
հաստուածները, ու կը նայիս որ ա-
նոնց բոլորն ալ օսմանցւոյն երկիրնե-

բուն մէջ կը ծախուին (խարճ օլմսր) ու թագաւորին ու մեծամեծներուն պալատները կը պրտըտին Վեռ շատ ջրներ որ Վարնի կողմերը՝ Աօրտէսէն և անոր շրջակայ գիւղերէն ելած Քճիփէ ըսուած խալիններուն օգոստու փառ թագաւորը այնքան յարգ արււաւ որ պալատը ներս դուրս անով ծածկեց, և շինողներուն խրատոյս մը տալու համար ալ 1300 քսակէն աւելի ստակ փոխ տուաւ աւանց շահու, որ գործարաններ հաստատեն: Վարեխրնամ թագաւորին այս գործը՝ ուրիշ խոհեմ նախարարներն ալ տեսներով անոնք ալ տաւներնին նոյն խալիններէն գործածեցին, ու ասանկով շատ ջանցնիր Աօրտէսի խալինները՝ Վագղեայի ու Վաղլիայի խալինները պիտի վըռընտեն տաճկի հողէն, ու այն ժամանակը որչափ բարեկեցութիւն, և որչափ գործ չի բացուիր արդեօք այն խալինները շինողներուն, և որչափ կերակուր չեւեր արդեօք երկրագործ ու վաճառական մարդոց, միայն այս օգ-

տակար արհեստին ծաղկելովը : Բայց
բարեխնամ թագաւորին բոլոր այս ը-
րածներուն պատճառը ուրիշ բան չէ,
այլ միայն խալի շինելու արհեստին
յառաջադիմութիւնը՝ որով յերաւի,
կէօրտէսի հիմակու խալիները՝ Վնգ-
ղիայի խալիներուն նմանիլ սկըտան :
— Աւրեմն կը յուսացուի որ, եթէ մեր
երկրի մարդոց արհեստները զարգա-
նալու ու կատարելագործելու ըլլան,
օսմանցիք ալ օտար հաստուածնե-
րուն տեղը մեր բնիկ հաստուածները
կը գործածեն : — Վ՛յո՛, որն որ հնա-
րաւոր է նէ . վասն զի բան կայ որ ա-
ղէկ ու աժան ելլելու համար, պէտք
է որ բնութիւն ալ օգնէ . և բնութեօգ-
նութիւնը՝ աղէկ ու աժան ելլելիք բու-
ներ շատ կան մեր երկրին մէջ : — Աւ-
րեմն ի՞նչ բանով արհեստները կը զար-
գանան ու կը կատարելագործին : — Վի-
տութիւնն ու ճարտարութիւնը տա-
րածելով : — Արն է արդեօք մեր փըն-
տըռած գիտութիւնը, և ի՞նչ հասկը-
նալու ենք ճարտարութիւնն առով :

— Այդի պէտք եղած գիտութիւնը ,
տրամաբանութիւն , ճարտասանու-
թիւն , շեղուագիտութիւն , փիլիսո-
փայութիւն , ոտանաւոր գրել և այլն
չեն , այլ մարդուս նիւթական վիճա-
կը առատ ու հանգիստ ընելու , ու հե-
տեւաբար ալ տնոր բարոյական վիճա-
կին օգնելու հմտութիւններն են , որ
ըստ մեծի մասին , նախ՝ ուտելու
հագնելու ու բնակելու համար պէտք
եղած արհեստներուն վրայ կը կայա-
նան , ու երկրորդ ալ այն մտաւորական
գիտութիւններուն՝ որ առջիններուն
զարգացմանը ու կատարելագործու-
թեանը կ'օժանդակեն : ճարտարութիւն
ըսածս ալ որ կերպով մը արհեստ բա-
ռին տեղը կը բռնէ , այս պիտանի գի-
տութիւնները գործածելով մարդուս
կենացը պէտք եղած հաստուածներ
յառաջ բերելու աշխատութիւնն է :
— Գիտութիւնն ու ճարտարութիւ-
նը ինչ կերպով կը ծաղկի ու կը տա-
րածի ազգի մը մէջ : — Ազգին մէջ ա-
մէն մարդուն իր վիճակին յարմար

դաստիարակութի մը տալով : — Ո՞րն է յարմար դաստիարակութիը : — Այն դաստիարակութիւնն է յարմարը՝ որ ազգին մէջ շատուոր մարդիկ երջանիկ ու բարի կ'ընէ : Աւ ես ալ այս յօդուածին մէջ պիտի հաստատեմ որ մինչեւ հիմայ ազգերնուս տրուած դաստիարակութիւնը այս ցանկալի արդասիքը չի ցըցրներ կոր, ու միանգամայն պիտի ջանամ որ այն վախճանին հասնելու համար յարմար դատած խորհուրդներս առաջարկեմ բարեսէր ընթերցողներուս :

Անոր ազգին հիմակու դաստիարակութեան դրուծիւնը աղէկ չէ ըսի, վասն զի անով կրթուած տղաք պիտանի արհեստի մը տէր չեն կրնար կոր ըլլալ, որ հայ գոմէն : Սորվածնին կամ ինքի կ'ըլլայ կոր կամ բոլորովին անպիտան : Այս խօսքը փորձի կարօտ է : Անոր դպրոցներուն շատին մէջ հիմայ « Ազգունք չափաբերուէ » կայ : Չափաբերութիւնը՝ թէպէտ ամէն արուեստից հոգին է, բայց հոգին ինչպէս

որ մարմին մը չառնէ, իր զօրութիւնը
չի կրնար ցրցընել, ասանկ ալ, չափա-
բերութիւն սորվող սղան մինչեւ որ
անիկայ ճարտարապետութեան, մե-
քենագործութեան, նաւազղութեան,
և ուրիշ ասոնց նման պիտանի ար-
հեստներու չի գործածէ նէ, ինչո՞ւ
պէտքը կ'ըլլայ իր լոկ չափաբերութիւն
սորվիլը: Ա լեզուագիտութիւնը ու աշ-
խարհագրութեան ուսմունքը շատ պի-
տանի ուսմունքներ կրնան համար-
ուիլ միշտ մասնաւոր նարատակներու
համար, և անոնցմով շահողներ ալ
միշտ կը գտնուին, բայց ընդհանուր
կերպով նայելով մինչեւ որ անոնք վա-
ճառականութիւն, ու պատմութիւն
սորվելու չի գործածուին, ինչո՞ւ պէտք
է ազգին հիմակու միճակին նայելով՝
տղայոց առհասարակ լեզուներ սորվիլ
ու աշխարհագրութիւն գիտնալը: Ա-
հասարակ ըսելէս՝ կարելի է ոմանք սը-
խալ կը խօսիմ կոր կը կարծեն ու ը-
սածըս մերժելու համար, « Կեր սը-
ղաքը առհասարակ լեզուագիտութի

« չեն տարվիր կոր, մեր ամէն դպրոց-
« ներուէն մէջ լեզու չեն տարվեցընէր,
« միայն չորս հինգ դպրոց աւնինք, շե-
« ղու տարվեցընող և այլն » կ'ըսեն :
Իայց թող չորս հինգ դպրոց ըլլայ .
այն դպրոցներուէն կարգին նայելով՝
հարկաւ պէտք է որ տարին իրարու
վրայ էն ի՛նչ 100 լեզու ադէտ ելլէ, մեր
ազգին հիմակու զբաղմունքներուէն,
կամ վիճակին նայելով մեզի տարին 5
լեզու ադէտ պէտք է ըսեմ, կարծեմ է-
վել է վերջը զուրցած կ'ըլլամ, ըսել է որ
մէկ տարին 95 հոգի պէտք չեղած լեզ-
ու ադէտներ և ուրիշ գործքերու ալ
անպիտան մարդիկ պիտի աւնենանք .
տարին երկու որ ըլլայ՝ այս պիտանի — անպի-
տաններու թիւը 190, չորս տարիին մէջ
այս թիւը 380 . տասը տարին միայն
Պօլսոյ մէջ այս խեղճերուէն թիւը 1950
պիտի ըլլայ ուր թողունք ա-
նոնք, որ օսմանեան տէրու թեան մէջ
ուրիշ դպրոցներուէն ու մանաւանդ
Լէրոսպայի մէջ ալ լեզու պիտի տար-
վին առանկ ազգի մը մէջ ուր

50 մարդուն հացը՝ 2000 հոգիէն աւելի մարդիկ մէջերնին բաժանելու կը պատրաստուին, չե՞մ մի կրնար պէտք եղածը աւելորդին հետ բազդատելով լեզուագիտութեան ուսմունքը ազգին մէջ հասարակ է ըսելու: Մայց թէ որ պատշաճ եղածին պէս, լեզուագիտութեանը հետ ուրիշ պիտանի արհեստներ ալ տղայոց սորվեցընելու ըլլանք, այն ժամանակը՝ ազգին մէջ տարին 100 լեզուագէտ տղան ալ քիչ կ'ըլլար 1000ն ալ: Ամանապէս, տօմարագիտութիւնը ամենահարկաւոր գիտութիւն մըն է վաճառական եղողին, բայց մինչեւ որ անոր հետ մէկը՝ քանի մը լեզու չի գիտնայ, առած տուած իրերուն նախնական նիւթերը չի ճանչնայ, քիչ մը բնալուծութիւն չի գիտնայ, հետը առուտուր ըրած ազգերուն առեւտրական սովորութիւնները՝ ու օրէնքները չի գիտնայ ու մանաւանդ քաղաքական տրնտեսութեան սկզբանցը ծանօթ չըլլայ, անանկ մարդուն ի՞նչ կը բաւէ սասկ

մէկ տօմարագիտութիւնը : Առանց այս տեսակ օրինակներով երկարաբանութիւն ընելու կրնամ համարձակ ըսել որ ազգերնուս հիմակու դաստիարակութեան դրութիւնովը՝ որ մէկը թերի կերպով կրթութեամբ գրեթէ բանի մը չի յարմարիր կոր, ու մէկ կէսն ալ իր սորվածովը երկրիս մէջ գտնուված ձեռագործ արհեստներէն բոլորովին կը հեռանայ կոր, ու հիմակու հիմայ մեր ազգին անպիտան եղած ազատական արհեստաւորներուն ճամբան կը մանայ կոր. վասն զի կրթութիւննին առաւել գրականութեան ու գեղարուեստից վերաբերել բաներ են ու հետեւաբար ալ մեր հիմակու վիճակին նայելով անպիտան բաներ ըլլալուն՝ սորվելու ետեւ եղողներն ալ խեղճ կ'ըլլան կոր :

Անր հիմակու վիճակին նայելով, մեզի աւելի պէտք է հմուտ երկրագործներ, վաճառականներ, վարպետ արհեստաւորներ ունենալ քան թէ երեք չորս լեզու գիտցողներ, Համերու

սը յու՛նարէն ու Աիկերոնը ըստինե-
 րէն հասկըցողներ : Անդի առաւել
 պէտք է որ հասարակութիւնը այ-
 սինքն ազգին Տէ՛ծ ճաշ իր սեպհական
 լեզուովը նամակ մը շիտկէ շիտակ ու-
 րիշի գրէ , իր խորհուրդը թէ բանիւ
 ե թէ գրով սուրիշի հաղորդէ , ու իւ-
 րեն հաղորդուածն ալ կարդալու ու
 հասկընալու կարող ըլլայ , քան թէ Ա-
 գաթանգեղոս , Աարե՛նացի , Ազնիկ ,
 Աղիշէ կարդայ ու ստանաւոր գրէ :
 Անդի առաւել պէտք է կ'ըսեմ որ հա-
 սարակութիւնը՝ իր սոսկ բնական խել-
 քը գործածել սորվելով՝ իր վիճակին
 վրայ խորհի , պիտոյքը ճանչնայ , դար-
 ման տանիլ գիտնայ , ու իր վիճակին
 վրայ ուրիշները հոգացընել սորվի քան
 թէ ճարտասանութեան՝ ու տրամա-
 բանութեան տեսակ տեսակ հանդէս-
 ներէն , ձեռնարկութիւններէն , հա-
 ւաքարանութիւններէն , բնածին դա-
 դափարներէն , եղառածներէն ու
 փաստորդներէն լուր տայ : Անդի ա-
 ռաւել պէտք է դա՛մները անանկ մար-

գիկ ե՛ն , որ երկրագործութիւն , մե-
քենագործութիւն , երկաթագործութիւն ,
թիւն , ճարտարապետութիւն , սու-
տայնանկութիւն (շուշայ) ու վաճա-
ռականութիւն բառերուն նշանակու-
թեանը մէջ պարունակուած որչափ
մանր ու խոշոր արհեստների կան նե՛-
անոնց մէջ հմտութիւն ունենան ,
վարժ ըլլան , քան թէ անանկ անպիտան
խմաստուններ ու խմաստակներ ունե-
նանք , որ ինք ի՛նչ է ազգին մէջ , ազ-
գըն ի՛նչ է , ազգին հետ ինչ վերա-
բերութիւն ունի , ազգին պիտոյքն
ի՛նչ է , իրեն , իր ընկերին , ու իր ազ-
գին ի՛նչ պարտականութիւն ունի՝ այն
չի գիտեր , չի փնտրուեր , ու չի սորվիր
ու կը կայնի քեզի , տիեզերաց գաղտ-
նեացը , սրտին խորհուրդներուն , մար-
դուս մտացը կարողութիւններուն ,
գլխուն որ ըստի կամ որ կի՛մարեն
գրուած ըլլալը կը սորվեցընէ , ու մը-
տաց ցնորքներուն , խուճապներուն ,
բանգագ ու շանաց , քաջերուն ու ճիւ-
տողներուն վրայ կը ճառէ : Ասանկ մար-

դոց Աղեքսանդր մակեդոնացիին ըրածին պէս ընելու է, որ աեսնելով որ մարդ մը ոսպերը հեռուէն մէկ նետելով ասեղին ծակէն կ'անցընէր, աղէկ ֆալխ մը առաւ. վասն զի ասանկ մարդիկ ընկերութեան օգուտ մը չունենալէն ՚ի զառ, մեծ միասալ ունին, որովհետեւ իրենց գլխուն բերած թշուառութիներովը՝ ընկերութեան ալ բեռ կ'ըլլան: Ասանկ աղագային դատախարակութիւնով մը որ ազգին պէտքերը չի հոգար ու մեր ժամանակին, մեր երկրին արհեստական ու առեւտրական դիմողութեանը ու պէտքերուն չի նայիր ու անոնց յառաջադիմութեանը հետ զուգընթաց չի քալեր, զարմանալու բան չէ՝ երբ որ կը նայինք որ դպրոցներէն ելած տղաք, իրենց գրականութիւնովը՝ ճարտասանութիւնովը՝ տրամաբանութիւնովը՝ հին ու նոր լեզուներովը՝ հին ու նոր պատմութիւններովը՝ աշխարհագրութիւնովը՝ նկարչութիւնովը՝ արձեպարայովը՝ և այլն տուններնին կը մնան, ի-

րենք իրենց հաց չի գտնալէն ՚ի զատ
տուներնուն հացն ալ կը հատցընեն .
զարմանալու բան չէ կ'ըսեմ, երբ որ
տղաք դպրոցէն կ'ելեն կը նային որ
սորվածնին մեր օրովը՝ մեր կիսագուն
դին մէջ տտակ չեն ըներ : Հատ չանց
նիր, պիտի տեսնենք որ շատերը Ա-
րաբայի մէջ քիւրք ու Սիպերիայի
մէջ հովանոց տանող վաճառականին
պէս, իրենց անմտու թեանը վրայ պի-
տի լան, երբոր պիտի նային որ սոր-
վածնին զիրենք իրենց հօրը վիճակէն
ու երկրէն հեռացուցեր են, ու ի-
րենք իրենց ալ նոր վիճակ մը գտնա-
լու կարողութենէն զիրենք զրկեր
են

Աղգին տրուած գաստիարակու-
թիւնը յարմար սեպուելու համար,
պէտք է որ հարուստ կամ կալուածի
տէր եղող մարդիկ անանկ բաներ սոր-
վին որ, ոչ միայն բռնած գործքեր-
նուն յաջողութեանը պէտք եղածնե-
րը խորհելու կարող ընէ, նախատես
ու հեռատես ընէ, այլև անոնց ա-

նանկ ալ հմտութիւն մը տայ, որ գործածած մարդիկնին թէ որ շահերնուն անփոյթ կենան, կամ դաւաճանութի մը լնեն, անոնց սխալը կամ չարութիւնը գտնալու կարող ըլլան, արուեստից ու գիտութեանց մէջ եղած յառաջադիմութիւններէն, իրենց գործքերուն պէտք եղած մասը առնելու ու գործածելու կարող ըլլան, որով ստակի տէր եղող մարդիկ չելլեն շահեցրնելու գործ փնտրուեն, ու ետքը ՚ի հարկէ բռնադատեալ իրենց չի հասկըցած գործքերնուն ձեռք զարնեն ու փնասին:

Նանկ գործքեր կան որ առատ շահ տալու համար, անոնց զբաղող մարդիկ հարստութեան հետ գիտութիւն ալ պէտք է որ ունենան, վասն զի, այն ժամանակը միայն այն գործքերուն զբաղող հարուստները սոսկ ճարտարութիւն ունեցող մարդոցմէն չեն կախվիր, ու սկըսած ձեռնարկութիւններն յաջողութեանը վրայ սրտերնուն մէջ անփոտահութի մը

չի մտնէր, որ մեծամեծ գործոց յաջողութեանը էական մէկ պայմանն է: Այս կարգը շահելու գործքեր մեր երկրին մէջ ալ շատ կան, բայց իրենց հարստութեանը կողմէն անոնք բանեցընելու կարող մարդիկ իրենց հրմտութեանը վստահ չըլլալնուն այն գանձերը միշտ ծածկուած կը մնան: Վասն զի, բնականաբար մարդ չուզեր որ իր գոյիւքը սահմանուած ձեռնարկութեան մը մէջ ինքը սոսկ երկրորդական գործ իբ մը սեպուի, ու կը վախնայ որ զինքը չի խաբեն ու չի փրճանայ: Ասանկով հարուստի տղաքը՝ իրենց վիճակին յարմար հրահանգ չունենալնուն՝ իրենց ալ ու ստորին կարգացը շատերուն շահելուն աղբիւրները կը ցամփեցընեն, և երբոր ասանկներուն տղոքը իրենց հօրը վատրկածը կը վաանեն կամ կը կորսընցընեն, թող չի նեղանան անոնց ծրնողքը, վասն զի, բանաւոր դաստիարակութեամբ անոնց իմացական կարողութիւնները չի մշակեցին որ ա-

նոնք ալ իրենց հօրը վաստրկածը շա-
հեցընել ու աճեցընել գիտնային :

Այարմար դաստիարակութենէ ազ-
գին ստորին կարգերուն պատճառած
վնասը աւելի մեծ է : Այսին զի, ա-
մէն ազգի մէջ ստորին կարգէ եղողները
բնական յօժարութիւն մը ունին տը-
ղոցնուն իրենց վիճակին կամ կողմանը
պէտք եղածէն աւելի բարձր դաստի-
արակութիւն մը տալ : Ա՛յ՛ աճառակա-
նըն ալ, կօշկակարն ալ, միօրինակ կը
ցանկան որ տղաքնին գաղղիերէն կամ
անգղիերէն խօսին, խօսք ըլլայ նէ՛ տը-
ղաս քերականութիւն գիտէ ըսեն,
ասիկայ ճնողաց յատուկ եղած ունայ-
նութիւն մը, կամ տարասպարտ գո-
րով մըն է : Այս տարասպարտ գորո-
վով՝ շատ ճնողք, քանի մը տարի ձեռ-
վընուն անցած ստակը տղաքնուն վրայ
կը ծախեն անոնց ուսման պարասպած
ժամանակը ու ամենեւին քիչ մը բան
մէկգի չեն դներ որ ետքը գպրոցէն ե-
լած ատեննին անոնց ասորուստ գըտ-
նելու գործ մը կարող ըլլան ճարելու :

ու գէշն ալ այն է որ , շատերը խմորը
 կուշէն (թէքնէէն) հատածին պէս ,
 կը բռնադատին կոր , ուսմունքնին
 կիսկատար՝ տղաքնին դպրոցէն առնե-
 լու . բայց այս ըսածս այն ժամանակը
 կ'ըլլայ , երբոր դպրոցին մէջ յարմար
 կրթութիւն մը եղած կ'ըլլայ . իսկ թէ
 որ դպրոցին սորվեցուցած կրթութիւ-
 նը տղայոց վիճակին անյարմար ըլլայ ,
 ու տղաք ալ անոնք սորվելով ատեննին
 անցունեն , ու յետոյ դպրոցէն դուրս
 ելլելու ըլլան , ինչ կ'ըլլայ անոնց վի-
 ճակը : Իսեղձ՝ տղաքը այն ժամանակը՝
 ՝ իրենց կրթութիւնը հասարակութէն
 ՝ զատուած , իրենց աղքատութեամ-
 ՝ բը՝ բարձրագոյն կարգերէն հեռա-
 ՝ ցած , այս երկու կարգին մէջ տեղը՝
 ՝ իրենց նման եղող բազմութիւն հե-
 ՝ տամուաներէն խորտակուած , ու
 ՝ սորված ուսմունքներնուն վերջին մէկ
 ՝ ակնածութիւն մը ընելու համար ,
 ՝ ամէն քաշածներնուն դէմ , դրսը-
 ՝ վանց կեղծ բարեկեցութիւն մը ցը-
 ՝ ցընելու ստիպուելով՝ այն դժբաղդ

» երիտասարդները՝ թէ որ փառասէր,
» կարող ու սրտոտ ե՛ն նէ՛ իրենց յաջո-
» ղու թիւր ազգային քաղաքական կար-
» գը տակն ու վրայ ընկելով, գանալու
» կը յուսան . իսկ թէ որ աշխատա-
» սէր, ու չստիպուի որ ե՛ն նէ՛ ոչինչ գործ-
» քեր ընդ ունելու կը ղիջանին, որ հա-
» սարակօրէն թռչակով կամ օրականով
» բանող մարդօցմէն խիստ քիչ վարձք
» կուտան . և կը նայինք որ ազգը՝ ա-
» նոնք թռչակով ու օրականով բա-
» նողներէն վեր կը գասէ նէ ալ ուրիշ
» բանի համար չէ, այլ միմիայն, իրեն
» տուած վարձքէն աւելի անոնց գործ-
» գործել տալու համար է. » :

Այս նկարագրու թիւնը թէպէտ
եւրոպացի մը իրենց երկիրներուն վը-
րայօք բերէ է, բայց չէ՞ մի որ մենք ալ
տասնըիններորդ դարուն քաղաքակա-
նութեան մէջն ենք . չէ՞ մի որ մենք
ալ եւրոպացիներուն ցանկացած բա-
րեկեցութիւնը ձեռք բերելու համար
կ'աշխատինք, ու հետեւաբար ալ ա-
նոնց գործածած միջոցները կը գործա-

ձեռք . ուստի ինչ որ անյարմար դաս-
տիարակու թեան մը հետեւանացը վը-
րայօք եւրոսպացի մը իր ազգին համար
կը վախնայ , նոյնն ալ պէտք է որ մե՛նք
մեր ազգին համար սպասենք , մանա-
ւանդ որ այս գուշակած գէշութիւն-
ներնուս նշանները արդէն սկսան ե-
րեւիլ :

Ազգին դաստիարակութիւնը կա-
նոնաւոր ճամբու մը մտցընելու հա-
մար , կարծեմ որ , աս բանին համար ,
մասնաւոր ընկերութիւն մը ընելէն
ուրիշ հնարք չի կայ . վասն զի , մին-
չեւ հիմայ ազգին դաստիարակութիւնը
մասնաւոր մարդու ձեռք մնալով որ
աստիճան հասաւ՝ յայտնի բան է : Ազ-
գային դաստիարակութեան մը պէս
ընդարձակ բան մը որ լման ազգի մը՝
մանաւանդ մեզի պէս ցրուեալ ազգի
մը բաղդը իր մէջը կը սլարունակէ , ա-
ռանձին մարդու մը գլուխը կամ մէկ
բանի տարուան փորձին մէջ չի սղմիր :
Յարմար դաստիարակութեան դրու-
թիւն մը երեւակայելով չըլլար , այս

բանին վրայ մտմը տալու , տեսնելու ,
 լսելու , փորձելու , կարօտ է , տրբ-
 վելիք դաստիարակու թիւնն ու անիկայ
 առնելիք մարդոց վիճակը՝ պիտոյքը՝ ու
 վախճանը իրարու հետ բաղդատելու
 ու իրարու համեմատելու է , ըսել
 կ'ուզեմ որ այս բանը շատերուն խել-
 քին , շատերուն փորձին , ու շատերուն
 գործակցութեանը կարօտ է : Այլ ու-
 պայի մէջ դաստիարակութեան ու կրթ-
 թութեան վրայ հոգ տանելը կարե-
 լոր պաշտօն մըն է , որուն համար ան-
 թիւ մասնաւոր ընկերութիւններէն 'ի
 դատ , ազգային ժողովքներ ալ կայ . ան
 ալ բաւական չէ , տէրութեան կողմէն
 ալ այս բանին համար յատուկ պաշտօ-
 նեայ մը որոշուեր ու անոր վրայ խոր-
 հելն ալ յատուկ պաշտօն մը եղեր է :
 Դաստիարակութեան վրայ այսքան հո-
 գըն ու ջանքը անանկ երկիրներու մէջ
 կ'ըլլայ՝ ուր ազգին ամենամեծ մասը մեր
 գիտցածին նայելով փիլիսոփայ կը սեպ-
 ուի , ուր ամէն ճշօթիւրձիւն ու ամէն
 աւարտիւն ծոցը գիրք մը՝ ու ձեռքը

լրագիր մը ունի . ուր մեծ պղտիկ առ
 հասարակ համոզուեր են որ « Սար-
 ողուս միտքը դաշտի մը կը նմանի ,
 ուր թէ որ մարդ ցորեն չի ցանէ , ան-
 ու շուշտ սատանան ալ հոն որով կը ցա-
 նէ » (Պէնիկաճ) : Այն , այսքան զգու-
 շութիւնը անանկ երկիրներու մէջ
 կ'ըլլայ կ'ըսեմ , ուր հասարակաց կըր-
 թութիւնը՝ քաղաքական պարտք մը
 սեպուած է . ուր անթիւ մարդիկ դաս-
 տիարակուծէ վրայ կը գրեն ու կը խոր-
 հին , ու միայն դաստիարակուծէ վրայ
 հետզհետէ ելած գիրքերը՝ կարդացող
 մարդուս ժամանակին մեծ մասը կ'ըս-
 պուեն . և ընականաբար առանկ ալ
 պէտք է որ ըլլայ , վասն զի դաստիա-
 րակուծիւնը վէմի պէս անշարժ չի
 կենար , ազգին քաղաքականութեանը
 հետ պէտք է որ քալէ , զոյգ երթայ .
 ազգին պիտոյքը միշտ մէկ չափով չի
 կենար . ուստի դաստիարակուծիւնն
 ալ որ այն պիտոյքը լեցնենլու միջոցն
 է , հարկաւ պէտք է որ ան ալ միշտ իր
 կեցած տեղը ու չափովը չի մնայ : Աւս-

տի դաստիարակութեան պէս ասանկ մեծ, կարեւոր, ու դժար նիւթ մը միայն մէկ մարդու մը ձեռք ձգելը՝ անկարելի բաներու ձեռք զարնել է: Այդ գի մը դաստիարակութիւնը իր գրաւած տեղին չափ մեծ բան մըն է, կրնայ մի անանկ մարդ մը աշխարհի մէջ գտնուիլ, որուն թեւերը այնքան երկար ըլլան, որ առանձին կարող ըլլայ իրեն ազգին գրաւած սահմանը գրկելու: Այս նմանութիւնը այնքան ձիշգ է որ՝ մարդ չի կայ որ այսչափ կարեւոր գործքի մը ինքզինքը մինակ բաւական կարծելու կամ ներկայացընելու ըլլայ, իր յանդգնութեանը մեծութիւնը ու խելքին կարծութիւնը չի յայտնէ:

Արչափ առաւել ազգային դաստիարակութեան մեծութեանը ու կարեւորութեանը վրայ խելամտեմք, այնքան առաւել կը հասկընամք ազգին մէջ « Ասումնական ընկերութեան » մը պիտանութիւնը: Այսին ղի, թէ պէտ ջաւելու ճշմարտութիւն մըն է,

բայց ստոյգ է որ ազգին մէջ օրինաւոր դաստիարակութեան վրայ լուսաւորեալ կարծիքներ ունեցող մարդիկ խիստ քիչ կան . և այն քիչերն ալ ցրուեալ ու զբաղեալ են , անոնք միշտ պատրաստ գտնալը դժար է . ատեն ատեն այս մարդիկը մէկ տեղ բերելու ու ամէնուն միաբան խորհուրդէն օգտելու համար , խիստ հարկաւոր է որ այս տեսակ մարդիկ մէկ ըլլան մէջերնին ընկերութիւն մը ընեն , ազգին այս մասին ունեցած պիտոյքը , միջոցները , կարողութիւնը , ընդունակութիւնը քննեն , նային , ու հետեւաբար ալ ազգին իր վիճակին յարմար եղած ուսմունքը որոշեն , կարգի դնեն , անոնց ամէն մէկը՝ ուսանողներուն պատշաճ եղած կարգին յտուկացնեն , անանկ որ սորվելիք բաները իրենց պիտանութեանը աստիճանին նայելով՝ անտնօրինելի կամ աննահանջելի եղածները՝ առաջին կարգը սենեան , հարկաւոր եղածները՝ երկրորդ , պիտանի եղածները՝ երրորդ , օգտակար եղած

ները՝ չորրորդ . ու հաճոյական եղած ներն ալ էն վերջի կարգը դասուին , ու անանկ համեմատութեամբ ալ ազգին այլ և այլ կարգին մէջ բաժանեն որ հասարակութեան հաւասար պէտքերուն յարմար գան : Այոքը՝ անոնք սորվելու ու սորվեցընելու կարգը որոշեն , ու դպրոցներուն մէջ մըտցընեն , ու անանկով ազգին դաստիարակութիւնը հաստատ հիմանց վրայ հաստատեն , մասնաւոր մարդոց կամքին ու քմացը չի թողուն , կամ որ նոյնն է ազգին ապագայ բազմը՝ դիտուածի չի թողուն : Արկին կ'ըսեմ , թէ որ ազգին կրթութեանը՝ հոգ տանող ազգային մասնաւոր ընկերութիւն մը կամ ժողովք մը չըլլայ , արդէն տեսնուածներէն և ուրիշ տեղի փորձերէն կրնանք մակաբերել ազգին գըլխուն գալիքները : « Հասարակաբար , որ տղայոց տրուած դաստիարակութիւնն » երկրորդ անձնասիրութիւն մըն որ է որ իրենց կ'ազդենք » կ'ըսէ Ռօշֆուքօ , այս ճշմարտութիւնը ամէն

երկրի մարդոց համար ալ կը յարմարի ,
 ուստի տարակոյս չի կայ որ տղաք իրենց
 պէտք եղածը չի սորվելով ու անպիտան
 բաներու հետ ժամանակնին անցու-
 նելով՝ կամաց կամաց ձեռագործ ար-
 հեստներէն պիտի հեռանան , փասա-
 կար բարձրամտութիւն մը զիրենք
 գաշտերէն կրպակներէն պիտի պաղե-
 ցընէ , փնտռած գործքերնին իրենք չի
 պիտի գտնան , ու թէ որ կրթութե-
 այս ծուռ դրութիւնը կամաց կամաց
 գրսի երկիրներն ալ վարակելու ըլ-
 լայ՝ (ինչպէս որ արդէն սկըսաւ) շատ
 չանցնիր , գտնուած գործքերն ալ զի-
 րենք չի պիտի կրնայ գտնել , պիտի նա-
 յինք որ վաճառականը Գիւրջի չի գըտ-
 նալուն Գիւրջի ինք պիտի դարձընէ ,
 վասն զի Գիւրջիին տղան իր սորվածնե-
 րովը՝ հօրը արհեստէն հեռացած ու
 զգուած պիտի ըլլայ , ու քարին վայտին
 հետ խաղալու տեղը՝ Հոմերոս ու
 Վիրգիլիոս կարդալու պիտի զբաղի ,
 Պիտի նայինք որ կօշկակարը իր արհես-
 տին վերաբերեալ հմտու ինները սորված

ըլլալուն տեղը ճարտասանութիւն սորվեր է, ու իր կոշտ կոշիկները առնող մը չի գտնայ նէ, սորված ճարտասանութեամբը Ռոշարի ն համողելու պիտի աշխատի, հայրենասիրութեան վրայ ճառ խօսելով : Ասանկով ամէն մարդ իր արհեստին սակասութիւնը սորված գիտութիւններովը լեցընել պիտի նայի, ու սրամաբանութիւնը ամէնէն ու շի ձգելուն վրայ պիտի վըշտանայ . . . :

Աւրոպայի մէջ ուսմունքը ինչպէս և քանի կարգի կը բաժանի չի նայելով, մեր ազգին վիճակին կարծեմ շատ ազէկ կը յարմարի, որ մեր ուսմունքը երեք կարգի բաժանի . Ատինական, Արկրորդական և Վարձրագոյն :

Ատինական կամ սկզբնական ուսմունքը ըսելով այն հմտութիւնները կ'իմանամ, որ առանց արհեստի սլաշտօնի ու վիճակի նայելու ամէն քաղաքական մարդու հարկաւոր է . ինչպէս են կարգալ, գրել, թուել, կրօնք, բարոյական, ազգային սլատմութիւն

և այլն :

Արկրորդական ուսմունքը ըսելով, կ'իմանամ նախ, այն համուժիւնները՝ որ ազգին իր դանուած տեղուանքը սորվելէլու հնար եղած արհեստներուն զարգացմանը կը նպաստէ : Արկրորդ այն համուժիւնները՝ որ բարձրագոյն ուսմանց մէջ, սորվեցընելիքներուն նախապատրաստութի մը կամ սկզբնաւորութիւն մը կրնայ սեպուել :

Արջայէս բարձրագոյն ուսմունքը ըսելով կը հասկընամ այն համուժիւնները՝ որ միայն Աւրոսպա կրնան սորվելիլ, ինչպէս են, մեքենագործութիւնը, բժշկութիւնը և այլն :

Այս կարգով առ այժմ՝ որ ոչ բաւական ստակ կայ, և ոչ դասատու, մեզի միայն նախնական և արկրորդական դպրոցներ ունենալը բաւական ուշարմար է. մեր բարձրագոյն դպրոցները Աւրոսպայ են, բաւական է որ մեր տղաքը՝ ազգային դպրոցներուն մէջ, նկարչութեան, ու չափաբերութեց

սկզբունքը , ու գաղղիերէն կամ անգլիերէն լեզուն սորվին , որ Աւրոպա գացած ժամանակնին դժուարութիւն չի քաշեն , շատ ստակ չի ծախսեն , ու երկար ժամանակ չի կորսընցընեն . թէ որ այս ըսած նախապատրաստութիւնս տղայ մը հոս ազգային դպրոցներուն մէջ ընէ , որ ամէնը երկու տարին լըմըննալու բաներ են (թէ որ օրինաւոր կերպով մը աշխատուի ու աշխատոցընել ալ տան) , անկէ ետքը սորվելիք արհեստը որչափ դժար ըլլայ , 4 տարի ալ Աւրոպա կենալով կրնայ ըստ բաւականին սորվիլ . ուր հիմակու դրութիւնով , տղայք Պօլսոյ մէջ , իրենց ճնողացը աչքին առջին աժան գինով սորվելիք բաներնին Աւրոպայ սորվելու կը պարտաւորին կոր , որ իրենց ճնողացը ծախքի բեռ , ու իրենց ալ շատ նեղութիւններու պատճառ կ'ըլլան կոր :

Ազգին ուսմունքը ասանկ երեք կարգի բաժանելուս ու անոնց ամէն մէկին տուած սահմանիս նայելով կա-

րելի է որ ոմանք գոհ չըլլան ու կարծեն որ երկրորդական ուսմունքը խիստ սահմանաւոր եղած ըլլայ ու հետեւաբար ալ հարկադրէ որ շատերը Աւրուպայ երթան իրենց փափաքը լեցընելու համար, և ամէնն ալ այս կարողութիւնը չունենանուն՝ պիտի կարծեն որ նոյն իսկ բաժանումը պակասաւոր է: Իսկ նախ ասկէ առաջ ըսինք որ, շատ բաներ կային որ սորվելու համար կամայ ակամայ Աւրուպա երթալ կը հարկաւորէր: Արկրորդ՝ ով որ կարողութիւն ունի նէ՝ այն միայն թող բարձրագոյն գիտութիւնները իր տըղին սորվեցընել տայ, իր վիճակին չի ներածէն աւելի կրթութիւն մը տալ ուղելէն որչափ վնաս կը ծնէր թէ տըղոյն, և թէ ազգին՝ արդէն ցըցուցի: Իբարձրագոյն գիտութիւնները սորվելը ստակի կարօտ բան է. այս ստակը կամ տղոյն ծնողքը պէտք է որ ընէ, կամ ուրիշ բարերար մը. ասոնց մէկը կարող չեղած ու մէկալն ալ չի գտնուած ատենը՝ տղան բարձրագոյն գիտութեց

Ճամբուէն մէջ մտցընել որչափ անխու-
հեմու թիւն էր, ան ալ կարծեմ բաւա-
կան ցրցուցի:

Դաստիարակութե՛ն մէջ ամէն բա-
նէն աւելի միտ դնելիք մէկ բանն
ալ տղայոց հասակն է: Եւստ ցանկալի
է որ տղաք անանկ կարգով մը դպրոց-
ներուէն մէջ ուսանին, որ 20 տարու ե-
ղած ատեննին, կեանքերնին շահելու
համար պիտանի արհեստի մը տէր ե-
ղած ըլլան: այսինքն 4 կամ 5 տարիէն
սկըսելով՝ մինչեւ 20 տարուան հասնին
նէ՛ հետզհետէ նախնական երկրորդա-
կան ու բարձրագոյն ուսմունքներուն
պարագած ըլլան: Այսն զի, տղու մը
այս հասակը՝ որ իր այրութեան (ա-
քըլ պալիզ) հասակն է, ոչ միայն իր
ապրուստը հոգալու զբաղելիք ժամա-
նակն է, այլև օրէնքներուն ալ գործ-
քի մանալու բաւական ճանչցած ժա-
մանակը ըլլալուն՝ կրնայ տղայ մը որ և
իցէ՛ ձեռնարկութեան մէջ մտնալ,
դաշինք ընել, ստորագրել, երաշխա-
ւոր ըլլալ և այլն, որ գործքի մէջ միշտ

կը պատահի :

Վաստիարակու թեան մէջ միտ դընելիք ուրիշ մէկ բանն ալ սա է որ, տղաք ուսմունքնին լըմընցուցածնուն պէս իսկայն գործք մը գտնեն զբաղելու, որ իրենց ուժով լուսով ժամանակնին իրենց ծնողացը ձեռքը չի նային, այլ իրենց վիճակին գլխաւոր հեղինակը իրենք ըլլան : Աւտի պէտք է որ ազգայինք մէջերնին ընկերութեոգին ստրածելով՝ օգտակար ձեռնարկութիւններու ձեռք զարնեն, ու խոհեմ անօրէնութեամբ իրենք ալ շահին՝ ազգակից երիտասարդներն ալ :

Վերջին անգամ կը խնդրեմ ընթերցողներուն անանկ զգոյշ կենալու, որ ազգայնոց ուսմունքը՝ միմիայն լուսուորութիւն, բարեկեցութիւն ու վայելք տալու բաներ ըլլան, վասն զի անոնք միայն ատեն ատեն մէյ մէկ քիչ փոխվելով մշտնջենաւոր կրնան մնալ : Վճանապէս կը խնդրեմ ամէն ծնողաց որ զաւակըներնուն երջանկութեանը համար աղէկ զգուշութիւն ընեն ա-

նոնց արհեստ մը ընտրել ուզած ժա-
մանակնին, ու այս կարեւոր ընտրու-
թեանը մէջ, իրենց առաջնորդ՝ միամի-
այն գտնուած տեղերնուն մարդոցը
դէպքին ու իրենց կարողութիւնը ընեն ։
Վասն զի ինչպէս որ կրկին կրկին ըսի ,
մարդուս իր կրթութիւնը քանի որ իր
պարագայներուն յարմար չըլլայ , իրեն
բարեկեցութեանը գործիք մը չըլլալէն
ի զատ թշուառութեանը պատճառ
մը կ'ըլլայ ։ « Տղայ մը ընկերական կար-
ողաց մէջ մէկ երկու աստիճան բարձ-
րանալու համար ծնողացը ըրած ան-
ոխտհեմ ծախքերը տղին թշուառու-
թեանը պատճառ կ'ըլլան ։ Վասն զի
անանկալ տղան իր կարողութեանցը
անհամեմատ իղձեր կ'ունենայ , ա-
սիկայ նոյն իսկ ծնողացն ալ կը դըպ-
չի , որովհետեւ , տուած կրթու-
թիւնովնին , տղայնին իրենցմէ կը
հեռանան . վերջապէս ասիկայ ընկե-
րութեան ալ կը դըպչի , որովհետեւ
իբր մէջը անանկ անդամ մը կ'ունե-
նայ՝ որուն համար գործք չունի ասպ-

բեցընել տալու : Ահա այս սոսկա-
լի ճամբուն մէջ մտած է հիմայ ալ մեր
ազգին դաստիարակութիւնը , ասան-
կով մեր վիճակը ուր պիտի երթայ ,
ալ կը թողում որ բարեմիտ ընթերցո-
ղը մտմըտայ . . . :

Ազգային դաստիարակութեան վը-
րայ ըրած դիտողութիւններս վերջա-
ցունելէն առաջ կ'ուզեմ այս մէկն ալ
ընել : Թէպէտ իրաւ է որ խել մը ա-
տենէ 'ի վեր դպրոցներուն ներքին
բարեկարգութիւնը և ուսմանց կար-
գը քիչ մը աղէկի փոխուած է . հին
սովորութեանց մէկ քանին գրեթէ
բոլորին ջնջուլեցան , բայց փոխարէն
անանկ նոր սխալներու ալ պատճառ
եղան որ ուսման մասին եղած փոփո-
խութիւնները գրեթէ աւելի փաս-
պիտի ընեն ազգին քան թէ օգուտ :
Ատեն ատեն կը լսենք որ այս ինչ կամ
այն ինչ դպրոցը՝ շարժանակ յառաջադի-
մութիւններ ըրեր է . մէկ ուրիշը մին-
չեւ սքանչելի յառաջադիմութեան հա-
սեր է , այս խօսքերը լսելով ևս անտեղ

կը գուշակեմ, որ դպրոցներնիս հիանալ-
 ը- ու աղէլը- աստիճան յառաջադի-
 մութեան ալ հասնելէն ետեւ պիտի
 սկըսին արքայոց կարգի կամ անսովոր յա-
 ռաջադիմութիւններ ընել, որով սան-
 ձը կտարող ձիի մը պէս մինչեւ ուր
 պիտի հասնին Աստուած դիտէ . . . :
 Շիտակը՝ ազգասիրութիւնը մարդս
 երբեմն այն աստիճան կը տաքցընէ,
 որ ազգին համար սրտէն ու մտքէն
 անցած աղէկութիւնները իրօք եղա-
 ծի պէս կը կարծէ. թէպէտ ազգին
 համար ցանկալիք բարութեանց չափ
 մը չըլլար, վեհանձն սիրտ մը՝ ինչ ա-
 ղէկութի ուղէ կրնայ խորհիլ իր մտքէն,
 բայց այն իղձերը իրօք կատարածի պէս
 սեպելով հէմ ինքզինքը խաբելն ու
 հէմ ուրիշները խաբելն ալ ծիծաղելի
 ու շատ անգամ վնասակար անզգու-
 շութիւն մըն է : Ատենօք ես դպրոցի
 մը հողաբարձուներու խօսակցութիւ-
 նը մտիկ ըրի, որ իրենց յանձնուած
 դպրոցին մէջ, Դիւանդիւնը նորելով, մէկ
 երկու աւել՝ ֆառաշ մը առնելով ու

մէկ քանի խղճանէր շինել տալով դպրո-
ցը բարեկարգած կը կարծէին : Ուստի
բարեկարգութիւն ըսելով՝ ով ինչ կը
հասկընայ թող հասկընայ իմ հասկը-
ցածս աս չէ :

Ազգային դաստիարակութեան թե-
րութեանց վրայ խօսած ատենս՝ աշ-
խանց դաստիարակութեան վրայ բոլորո-
վին լռուելս անշուշտ ընթերցողը պի-
տի զարմացընէ , որովհետեւ մայրե-
րուն դաստիարակութիւն՝ ամէն դաս-
տիարակութեանց հիմը ըլլալուն , անոր
վրայ հոգ չընեն իս ալ հարկաւ մեր
դաստիարակութեանը թերութիւններ
ըուն էն մեծը ու էն մնասակարն է .
բայց այս խնդրոյն որչափ կարեւոր ,
և որչափ ընդարձակ ըլլալը դիտնա-
լուս , ուզեցի որ անոր վրայօք ուրիշ
ատեն զատ խօսիմ :

Askerias -

Handwritten text, possibly a title or address, including the number '11'.

Main body of handwritten text, appearing to be a list or detailed notes, with a large signature 'H. G. G.' visible.

Д. П. Павлов

№ 15 О. Д. Павлов
1876.

Д. П. Павлов

